

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

PUBERTA V RODINĚ

Vedoucí práce: PaedDr. Petr Bauman, Ph.D.

Autor práce: Bc. Romana Lukáčová

Studijní obor: Vychovatelství–pedagogika volného času

Ročník: 2.

2017

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem odhalování plagiátů.

29. března 2017

Bc. Romana Lukáčová

Děkuji vedoucímu své diplomové práce PaedDr. Petru Baumanovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Dospívání.....	8
1.1 Vymezení termínu dospívání	8
1.2 Tělesné změny.....	13
1.3 Kognitivní změny.....	18
1.4 Emoční změny.....	20
1.5 Morální normy.....	22
2 Sociální faktory dospívání	24
2.1 Rozvoj identity	24
2.2 Vztah s rodiči	26
2.3 Vztah s vrstevníky.....	28
3 Vývojové teorie	31
3.1 Erik Homburger Erikson	31
3.2 Sigmund Freud	35
3.3 Jean Piaget.....	36
3.4 Lawrence Kohlberg	38
4 Případová studie.....	40
4.1 Výzkumný problém.....	40
4.2 Cíle výzkumu	40
4.3 Metody a metodologie.....	41
4.3.1 Kvalitativní výzkum	41
4.3.2 Volný rozhovor	41
4.3.3 Analýza dat	43
5 Popis případu	44
5.1 Popis respondentů	44
5.2 Systém identifikovaných kategorií.....	45
5.3 Kategorizace na základě projevů puberty	47
5.3.1 Projevy puberty z pohledu dcery	47
5.3.2 Projevy puberty z pohledu syna.....	49
5.3.3 Projevy puberty z pohledu otce	50
5.3.4 Projevy puberty z pohledu matky	51
5.4 Kategorizace na základě sociálních faktorů	52
5.4.1 Vztahy mezi sourozenci.....	52
5.4.2 Komunikace dětí s vrstevníky a sociálním okolím.....	54

5.4.3 Vztah dětí s rodiči	55
5.4.4 Srovnání průběhu puberty syna a dcery.....	56
5.4.5 Vztah mezi rodiči.....	57
5.4.6 Současnost	59
5.5 Shrnutí případové studie.....	60
Závěr	63
Literatura.....	68
Seznam příloh	70
Příloha 1: Ukázky rozhovorů.....	71
Abstrakt.....	80
Abstract.....	81

Úvod

Diplomová práce se zabývá tématem puberta v rodině. Jedná se o relativně stále diskutované téma ve společnosti. Například Petr Macek a Lenka Lacinová (2006) se zabývají výzkumy adolescentů, které nám přináší stále nové informace o tomto období a jsou zpracované v knize *Vztahy v dospívání*. Můžeme sledovat to, že se děti vyvíjí rychleji, což odpovídá také zrychlujícímu se tempu celé společnosti. Tělesné a fyzické změny nastupují u dospívajících rychleji a zároveň se na tyto jedince zvyšují i nároky ze strany společnosti. Dospívání je změnou, která se týká každého z nás. Každý tímto obdobím prošel či projde. Toto téma se stává stěžejním v momentě uvědomění si, že je součástí vývoje dětí, se kterými jsme ve formálním vztahu nebo se kterými pracujeme také jako vychovatelé.

V této diplomové práci rozpracujeme podrobnější přehled na období puberty vyskytující se v konkrétní rodině. Zjišťujeme, jak období dospívání zasahuje běh rodiny nebo jak se projevuje ve vztazích pubescenta s jeho nejbližším okolím. V práci je používán kvalitativní výzkum v podobě případové studie čtyřčlenné rodiny, která se skládá z matky, otce, syna a dcery. Cílem diplomové práce je na základě výpovědí respondentů identifikovat systém klíčových kategorií, pomocí nichž ve svých výpovědích respondenti popisují pubertu sourozenců vyrůstajících v dané rodině, a tyto kategorie interpretovat ve vztahu k relevantním vývojově-psychologickým teoriím. Ke sběru dat v případové studii je používán volný rozhovor, který byl nahráván na diktafon. Po kódování transkriptu audiozáznamy jednotlivých rozhovorů a analýze jejich vztahů a následném vytvoření kategorií jsme se pokusili sestavit analytický příběh „puberty v rodině“, které jsme vytvořili právě za pomoci stanovených kategorií. Z výsledků výzkumu jsme určili daná témata v teoretické části práce, jejichž výsledné zpracování nám pomohlo rozšířit povědomí o výzkumném problému. Úvodní teoretické

kapitoly diplomové práce byly sepsány až po realizaci vlastního výzkumu, abychom si během výzkumu zachovali co nejobjektivnější pohled na zkoumaný jev.

Jak jsme již naznačili, každý projde nebo prošel obdobím dospívání. Prožívání tohoto procesu je pro každého jedince více či méně odlišné. Ovšem jsou určité znaky či specifika, která jsou považována za společná pro pubertální období. V teoretické části se nejprve zajímáme o to, jak autoři vymezují pojem dospívání. Z jakých úhlů a do jakého rozdělení toto období zařazují. Dále specifikujeme změny, které jsme rozdělili na změny tělesné, kde popisujeme fyzické proměny člověka a jejich dopad na psychiku. Dále rozebíráme změny v poznávacích procesech dospívajícího. Jak jedinec prožívá pubertální období, popisujeme v části věnované emočním změnám. A jak jedinec akceptuje či vnímá společenské normy, uvádíme v poslední podkapitole s názvem morální normy. V další kapitole popisujeme dospívání z pohledu vztahů: jak dospívající vnímá sám sebe a jak se rozvíjí identita jedince, jaká jsou specifika vztahu s rodiči a jak se vyvíjí vztah dospívajícího s vrstevníky a se sociálním okolím.

Abychom mohli hlouběji rozebrat náš výzkumný problém, načrtli jsme období puberty i z hlediska vývojových teorií. Zabývali jsme se konkrétněji morálním vývojem, kognitivním vývojem, vývojem na základě sexuálních pudů a vývojovým úkolem jedince v období dospívání. Výběr těchto oblastí se stává účelným při konfrontaci teorií dospívání s výsledky našeho vlastního výzkumu, o kterou se pokoušíme v závěru.

Práce se opírá především o psychologické knihy. Nejširším tématem je vývojová psychologie. Za stěžejní autory práce považujeme Langmeiera a Krejčířovou (1998), Macka (1999) či Vágnerovou (2005). Pro nástin vývojových teorií jsme využili také literaturu přímo od představitelů těchto teorií, např. od E. Eriksona dílo *Identität und Lebenszyklus*.

1 Dospívání

Tématem diplomová práce je puberta v rodině. V této kapitole si vymežíme dospívání, které nám značí dobu mezi dětstvím a dospělostí. Tento pojem je velmi diskutovaný a existuje mnoho názorů na jeho vymezení. Za pomoci rozdělení tohoto období do různých fází nastíníme některé z těchto názorů. V období dospívání prochází jedinec mnohými změnami. Ty jsme si rozdělily na změny tělesné, kognitivní, emoční a morální. Všechny tyto změny jsou vzájemně propojené a úzce spolu souvisejí, např. tělesný vývoj se odráží v sebehodnocení jedince. Tyto kapitoly byly sepsány až po realizaci vlastního výzkumu, abychom zachovali co nejobjektivnější pohled na zkoumaný jev.

1.1 Vymezení termínu dospívání

Dospívání je významným a důležitým obdobím v životě každého člověka. Označuje období přechodu mezi dětstvím a dospělostí. Jedinec prochází komplexní proměnou osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Z větší části jsou tyto změny podmíněny biologicky, ale významně jsou ovlivněny také psychickými a sociálními faktory. M. Vágnerová pojímá období dospívání jako specifickou životní etapu, která má svoje znaky v rámci životního cyklu a svůj objektivní i subjektivní význam.¹

Období dospívání je časově rozděleno do rozdílných etap či fází. Setkáváme se například s dělením na fázi puberty a adolescence, na dělení do dvou period – časnou

¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 301.

a pozdní adolescenci, nebo na členění diferencovanější, které tuto vývojovou etapu rozděluje na tři fáze, které jsou prepuberta, puberta a adolescence.²

První dělení dospívání, které charakterizujeme, je Kohoutkem³ rozděleno na pubertu a adolescenci. Pubertu označuje jako období od 11 do 15 let věku končící pohlavní dospělostí. Jedinec se musí s pubertálními změnami vyrovnat individuálně podle svého sebepojetí. Pro toto období jsou charakteristické především hormonální změny, vytváření sekundárních pohlavních znaků a navazování prvních heterosexuálních vztahů. Psychická stránka jedince je v období puberty ještě nevyzrálá.

Zhruba ve čtvrtém pětiletí života se vývoj, který byl započatý pubertou, dotváří. Začíná druhá fáze dospívání, která je nazvána obdobím adolescence. To je věkově ohraničeno patnáctým a dvacátým rokem života. Zde jedinec postupně dosahuje vyššího stupně uvědomění sebe sama i svého vztahu k sociálnímu prostředí. Více se zajímá o vrstevníky a dochází k větší intenzitě osamostatňování se od rodičů. Tělesný vývoj je na vrcholu, kdy jsou někteří jedinci schopni ke konci tohoto období podávat vrcholové výkony například ve sportu.⁴

Podobné rozdělení můžeme najít i v díle Langmeiera a Krejčové,⁵ kdy období dospívání rozdělují na pubescenci a adolescenci. Pubescenci přisuzují zhruba k věku od jedenácti do patnácti let a člení ji do dvou fází. Prepuberta je část první, která začíná prvními známkami pohlavního dospívání a urychlením růstové křivky. U chlapců probíhá fyzický vývoj asi o jeden až dva roky později než u dívek, kterým končí prvním menarche. Druhá fáze je fáze vlastní puberty, která nastupuje po dokončení prepuberty a trvá do dosažení reprodukční schopnosti. Věkově autoři období vlastní puberty řadí k věku asi od třinácti do patnácti let. V posledním období adolescence pak jedinec postupně dosahuje plné reprodukční zralosti a dokončuje tělesný růst. Postavení jedince ve společnosti se rychle mění (zpravidla dochází k přechodu ze základní školy na střední školu). Období také zahrnuje hlubší erotické vztahy a proměnu sebepojetí jedince, přičemž autoři je řadí do věkové kategorie od 15 do 20 až 22 let.

Vágnerová⁶ období dospívání dělí na ranou a pozdní adolescenci. Přechodnou dobu mezi dětstvím a dospělostí přisuzuje k věku od 10 do 20 let. V tomto procesu dle

² Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 101.

³ Srov. KOHOUTEK, R. *Psychologie duševního vývoje*, s. 110–111.

⁴ Srov. Tamtéž, s. 112–113.

⁵ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 140.

⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 321–322.

ní dochází ke komplexní proměně ve všech oblastech osobnosti – somatické, psychické i sociální. Primární podmíněnost těchto změn je dána biologickými faktory, avšak vždy jsou změny významně ovlivněny i faktory psychickými a sociálními. Průběh tohoto procesu je závislý na konkrétních kulturních a společenských podmínkách jedince, z nichž vyplývají požadavky a očekávání společnosti ve vztahu k dospívajícím. V dospívání má jedinec zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojivou, zralejší formu vlastní identity. Tyto dvě fáze Vágnerová⁷ charakterizuje pomocí znaků týkajících se každého období samostatně.

Raná adolescence (asi od 11 do 15 let):

- tělesné změny jedince, spojené s pohlavním dozríváním, tj pubertou;
- mění se zevnějšek dospívajícího, což vede ke změně sebepojetí i změně reakcí okolí;
- změna způsobu myšlení – dospívající je schopen uvažovat abstraktně;
- změna v emočním prožívání – stimulováno hormonální proměnou;
- odpoutání se od rodiny;
- specifikum životního stylu;
- ukončení školní docházky, což má za následek subjektivní uvažování nad budoucí profesí apod.;
- potřeba citové akceptace neboli potřeba přijatelné pozice na světě.

Pozdní adolescence (asi od 15 do 20 let):

- pohlavní dozrání jedince;
- doba komplexnější psychosociální proměny;
- ukončení profesní přípravy;
- ekonomická nezávislost;
- potvrzení sociální identity;
- rozvoj vlastní identity.

Vašutová a Panáček⁸ rozdělují adolescenci na první a druhou fázi dospívání. První fázi dospívání rozlišují na období rané (časné) adolescence (11/12 až 13/14 let) a na období střední adolescence (13/14 až 15/16 let). Druhou fázi dospívání nazývají

⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 332–335.

⁸ Srov. VAŠUTOVÁ, M. a PANÁČEK, M. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*, s. 9–11.

tzv. pozdní adolescencí (15/16 let až 20/22 let), která završuje vývoj jedince. S výše uvedenými autory se shodují v tom, že jedinec v období dospívání projde změnami jak v oblasti biologické, psychické, tak i sociální. V rané adolescenci vlivem pubertálních změn dochází k některým změnám psychickým i sociálním. Charakteristické změny jsou ovšem v oblasti pohlavního dospívání (vývojem sekundárních pohlavních znaků). Střední adolescence je obdobím pokračování pohlavního dozrávání a jako hlavní znak tohoto období se označuje schopnost reprodukce. Dalším důležitým mezníkem je čas hledání osobní identity jedince, což znamená hledání vlastní autentičnosti a jedinečnosti. Pozdní adolescence je doba přechodu k dospělosti, doba komplexnější psychosociální proměny a konsolidování duševního života. Charakteristické pro dívky a chlapce je utváření osobní perspektivy vlastního profesního a partnerského života.

Poslední rozdělení období dospívání, které zmíníme, uvádí Šimková-Čížková,⁹ která je dělí na fáze: prepuberta, puberta a adolescence. Na první dvě etapy (prepuberta a puberta) je tradičně nahlíženo jako na léta „bouří a stresů“. To značí, že po relativně vývojově klidném období mladšího školáka přichází období dospívání, které s sebou přináší výrazné změny jak ve fyzické, tak v psychické oblasti jedince. Během těchto fází jsou na dospívajícího jedince kladeny požadavky dospělé společnosti, musí se podřídit normám chování, které se u dospělého vyžadují. Dále by se měl stát nezávislým na rodičích, vytvářet heterosexuální vztahy, přizpůsobovat se vrstevníkům, volit budoucí zaměstnání a vytvořit si vlastní filozofii života. Charakteristická pro toto období je rozkolísanost a konfliktnost, což je způsobeno střety mezi sociálními a biologickými faktory.

Rychlost těchto změn se liší nejen v rozdílnosti pohlaví, tedy zda se jedná o dívku či chlapce, ale je závislá i na individuálních charakteristikách jedince. Všimáme si tedy rozdílných fyziologických a psychických změn. U dívek nastupují tyto změny dříve, ale i u stejného pohlaví je hranice nástupu jednotlivých fází velmi individuální.¹⁰ Opět tato tři období představíme pomocí krátké charakteristiky:

Období prepuberty (začíná u děvčat okolo 10. roku, u chlapců v 11 letech). Nastupují výrazné změny v proporcích těla, které jsou charakteristické intenzivním růstem končetin a trupu. Dále endokrinní změny, které zvyšují produkci pohlavních hormonů, následkem čehož se pak objevují druhotné pohlavní znaky. Tyto biologické

⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 101.

¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 101.

změny mají výrazný vliv na chování prepubescenta i sexuální pud. V tomto období je fyzický vývoj rychlejší a není v souladu s vývojem psychickým. Somatický vývoj předstihuje psychický.¹¹

Období puberty (u děvčat začíná ve 12,5 letech, u chlapců ve 13 letech). Začíná se vyrovnávat nesoulad mezi somatickým a psychickým vývojem. Fyzický růst se zpomaluje a do popředí nastupují především psychické funkce. Období je charakterizováno především pohlavním dozráváním a dokončením proměny dospívajícího na biologicky zralého dospělého. V tomto období, podle reakcí okolí na změny dospívajícího a podle jeho dosavadní výchovy, se dospívající projevuje více či méně problematicky. Pokud dospívající zaznamenal vážné konflikty a pokud byl neakceptován, ponižován, jeho období krize s sebou nese velkou konfliktnost, emoční nestabilitu a mnohé výkyvy nálad. Pokud jeho vývojové zkušenosti nezaznamenaly vážnější konflikty, kdy přístup rodičů byl vstřícný, probíhá u dospívajícího toto období klidněji.¹²

Období adolescence (u děvčat 16 let, u chlapců 17 let). Tato fáze je pro dospívajícího konečnou fází vývoje a dospívající se stává dospělým jedincem. Proto je tato fáze brána za náročnou. Rozdíl rychlosti vývoje mezi chlapcem a dívkou se ke konci období vyrovnává. Hlavní charakteristikou tohoto období je, že si jedinec utváří pocit vlastní identity, přijímá normy společnosti, vytváří si vědomí vlastní hodnoty, přijímá za své morální principy dané společností a stává se nezávislým na rodičích. Somatický vývoj jedince je u konce, získává svoji konečnou fyzickou podobu a je schopen sexuální reprodukce.¹³

Na dospívání je tedy opravdu nahlíženo z mnoha pohledů a jde především o přípravu mladého jedince na roli, kterou bude hrát v dospělosti. Jde o přechod mezi dětstvím a dospělostí, ve kterém se odehraje velká řada vývojových změn, které bychom mohli rozdělit na změny biologické, kognitivní, emocionální a psychosociální. Tyto změny spolu vzájemně souvisejí.¹⁴

¹¹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 103–104.

¹² Srov. Tamtéž, s. 105–106.

¹³ Srov. Tamtéž, s. 111–113.

¹⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 53.

1.2 Tělesné změny

Než se dostaneme k samotné charakteristice tělesných změn, je dobré zmínit, co znamená pojem sekundární akcelerace neboli v české terminologii zkracování dětství. Tento pojem popisuje, že se za posledních sto let ve všech rozvinutých evropských a amerických zemích urychlil nástup dospívání a urychlil se i celkový růst jedince.¹⁵ Tedy tělesné zrání se oproti dřívějším dobám zrychluje, což je výrazné především u dívek, kterým prepuberta začíná již ve věku 8 nebo 9 let a první menstruace v 10 nebo v 11 letech. K problému dochází tehdy, kdy je na předčasně fyzicky vyvinutého člověka utvářen tlak z okolí. Je přeceňován především rodiči, neboť si neuvědomují, že mezi tělesným a duševním vývojem existuje diskrepance.¹⁶ Ovšem otázkou je, zda sekundární akcelerace tělesného vývoje s sebou přinesla také urychlení nástupu duševního vývoje. Na tuto otázku nemůžeme nalézt jednoznačnou odpověď a v literatuře se můžeme setkat se dvěma zcela rozdílnými stanovisky. Obecně se ale zdá, že sekundární akcelerace přinesla dřívější začátek tělesného i duševního dospívání, ale také umožnila delší dobu pro dokončení plného rozvoje jedince – zkracuje se doba dětství a oddaluje se nástup dospělosti.¹⁷ A to nás vede k jevu opačnému akceleraci, a sice k tzv. deceleraci. Tento pojem znamená zpomalování psychosociálního vývoje v období dospívání, což je patrné zejména v prodlužování školní docházky a tím i sociální a ekonomické závislosti na rodičích.

Období puberty je charakteristické pro své výrazné rozdíly v dozrávání jednotlivých procesů – biologických, emočních, rozdíly mezi chlapci a dívkami, ale i mezi jedinci téhož pohlaví a věku.¹⁸ Tělesná proměna je významným signálem dospívání. Projevuje se viditelnými i pocitovými důsledky – růstem postavy, proměnou proporcí, sekundárními pohlavními znaky, funkcí pohlavních orgánů, sexuálními prožitky atd. Biologicky významným mezníkem proměny je, že se dítě mění v člověka schopného reprodukce. Tyto změny mohou být ze subjektivního pohledu pubescenta považované za obtížné. Mohou mít různý subjektivní výklad, který závisí na představě o atraktivitě dospělejšího zevnějšku, na psychické vyspělosti jedince i na sociálních

¹⁵ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 139.

¹⁶ Srov. FÜRST, M. *Psychologie: včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*, s. 149.

¹⁷ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 142.

¹⁸ Srov. HRŮCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. a NOVOTNÁ, L. *Vývojová psychologie pro učitele*, s. 52–53.

reakcích, které tuto změnu doprovázejí. Z tohoto důvodu může jedinec svou proměnu chápat buď negativně a stydět se, či pozitivně a být na změny pyšný. K sebepojetí velmi napomáhá rozdílnost chování okolních lidí, ať jsou to rodiče, vrstevníci či učitelé. To, jakým způsobem se okolí staví vůči změnám jedince, velmi ovlivňuje to, jak jedinec přistupuje k sobě samému.¹⁹

První tělesné změny v pubertálním období jsou pohlavní dospívání a urychlení tělesného růstu. Nastupují výrazné změny v proporcích těla, začíná období vytáhlosti, které je charakteristické intenzivním růstem končetin i trupu. Chlapci v tomto období mohou vyrůst až o 22 cm. Z pohledu fyziologického začínají působit endokrinní změny, zvyšuje se produkce hormonů a následkem toho se pak objevují druhotné pohlavní znaky. Tímto startují výrazné intersexuální rozdíly ve fyzickém vzhledu. U děvčat toto období končí první menstruací a u chlapců prvními ranními polucemi. Vliv těchto biologických změn, především hormonální činnosti, se začínají odrážet na chování jedince, a to především skrze sexuální pud. Ten ze začátku působí nerovnoměrně a intenzivně. U chlapců je jeho vliv intenzivnější než u dívek.²⁰

Období pubescence je také považováno za nejkritičtější a nejdynamičtější období v lidském životě. Termín je odvozen z latinského názvu *pubescere*, což v české terminologii znamená obrůstat chmýřím, vousy, ale také dospívat.²¹ Změny v pubertálním období v oblasti tělesné by se daly věkově ohraničit tak, že na začátku jsou změny v pohlavních funkcích a končí plnou pohlavní zralostí. Vývojové změny jsou rozdílné a probíhají v krátkém časovém úseku. Průběh tohoto období má individuální charakter. Pohlavní znaky projevující se v pubertě můžeme rozdělit na:

- primární – vývoj pohlavních orgánů;
- sekundární – vzhledové odlišení muže a ženy, např. růst svalů, vousů a ochlupení u mužů;
- terciální – činnost srdce, mozku apod.;
- kvartérní – psychosexuální založení člověka, odlišné zaměření psychiky u obou pohlaví.

¹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 326.

²⁰ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*, s. 102.

²¹ Srov. HRÁCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. a NOVOTNÁ, L. *Vývojová psychologie pro učitele*, s. 52.

Mnoho jedinců věnuje pozornost především svému zevnějšku a hodnotí své tělesné vlastnosti. Srovnává se s ostatními a záleží jim na tom, jak jsou přijímáni od svých vrstevníků. Nespokojenost s fyzickým vzhledem je častější u dívek než u chlapců. Uchopení svého tělesného „Já“ se pak významně podílí na sebepojetí a tvorbě své identity. V období adolescence se fyzický vývoj stabilizuje, ovšem tělesný vzhled je nyní předmětem pozornosti jedince snad ještě více než v období pubescence. Je více součástí sebepojetí.²²

Rozdíl tělesných změn je tedy také určen pohlavím jedince. Dívky v průměru dospívají rychleji než chlapci.²³ Souběžně s vývojem primárních a sekundárních pohlavních znaků je pro pubertu charakteristický zrychlený růst. Zejména váha a výška jedince. Metabolická teorie dospívání uvádí, že pro začátek puberty dívek je potřebná tzv. kritická tělesná hmota, resp. více než 20 % tělesného tuku. Pokud se mezi 11. až 12. rokem ve výšce a váze chlapec a dívka téměř neliší, v 18 letech jsou tyto rozdíly již velmi markantní. Dívky v období střední a pozdní adolescenci se ve výšce a váze výrazně zpomalují, ale u chlapců má přírůstek v těchto ukazatelích spíše lineární trend.²⁴

Popíšeme nyní krátce pubertální změny, které se obvykle popisují v pěti vývojových stádiích.

U DÍVEK

1. Stádium – nejsou patrné téměř žádné viditelné pohlavní znaky.
2. Stádium – začíná se zvětšovat prsní tkáň a okolo genitálu je patrné první pubické ochlupení
3. Stádium – objevuje se vnější kontura prsou.
4. Stádium – objevuje se i vnitřní kontura prsu a axilární ochlupení genitálu již dospělého typu, zabírající však menší oblast.
5. Stádium – je již plný vývoj sekundárních pohlavních znaků.

U CHLAPCŮ

1. Stádium – infantilní vývoj penisu a šourku.

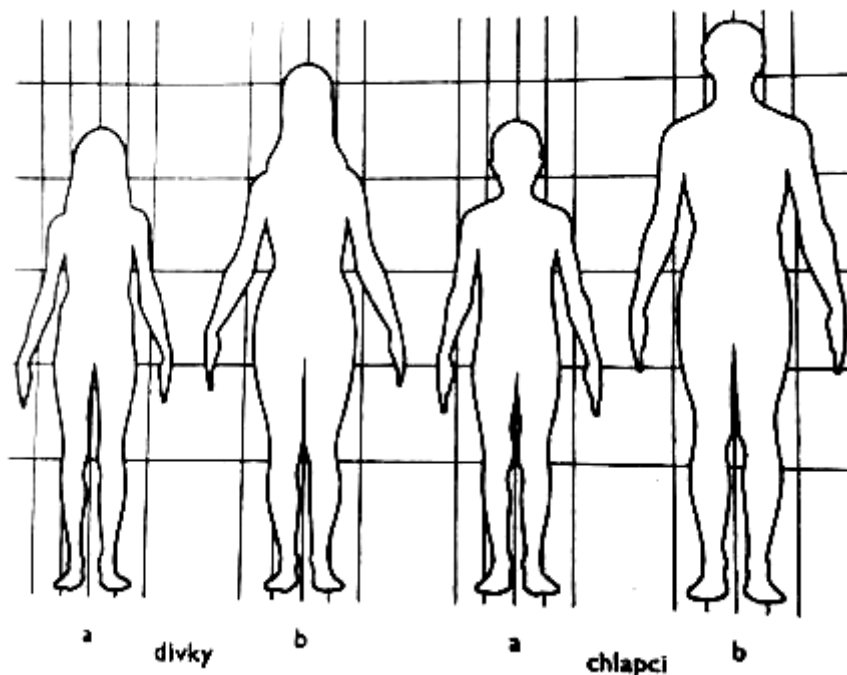
²² Srov. HRÍCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. a NOVOTNÁ, L. *Vývojová psychologie pro učitele*, s. 54.

²³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 326.

²⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 54.

2. Stádium – šourek a varlata se zvětšují, pigmentuje se kůže a objevuje první pubické ochlupení.
3. Stádium – penis se zvětšuje více do délky než do šířky, objevuje se axilární ochlupení.
4. Stádium – zvětšuje se šířka i délka penisu, vyvíjí se žalud, ochlupení je již dospělého typu, i když není tak rozsáhlé.
5. Stádium – pohlavní orgány jsou již plně vyvinuty, objevuje se středové ochlupení, vousy a změna hlasu.²⁵

Obrázek níže zobrazuje změny tělesných proporcí u chlapců a u dívek před nástupem puberty (a) a po ukončení pubertálních změn (b). Tělesný růst je velmi nerovnoměrný. Můžeme si všimnout, že dolní a horní končetiny rostou na začátku období dospívání rychleji, takže dochází k určité disharmonii postavy. Významně se liší tělesná stavba dívek a chlapců, u dívek dochází k zaoblování postavy a u chlapců k vyznačení svaloviny.²⁶

Obr. č. 1.: Tělesný růst dívky a chlapce.

Rozdílnost vnímání pubertálních změn se vyskytuje také v oblasti sebehodnocení, kdy u dívek májí větší vliv tělesné proměny více než u chlapců. Dívky také

²⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 54.

²⁶ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 139.

vnímají pubertální proces ve větší míře než chlapci. Vnímají pubertu jako restriktivní zásah do svého života – omezení v souvislosti s menstruací, podíl na „ženských pracích“ doma, zvýšená kontrola ze strany rodičů apod. Chlapci vnímají změny v pubertálním období většinou pozitivně – růst svalové hmoty, síly, výkonu atd. Pokud bychom zkoumali prožívání puberty z pohledu načasování pubertálních změn, narazili bychom na méně jednotné poznatky. Pokud jedinec dospívá ve srovnání s vrstevníky časněji, je to výhoda spíše pro chlapce. Ideál muže je spíše sportovní atletická postava, a proto změny na svém zevnějšku chlapec uvítá. Avšak časně dospívání dívky je spjato s nižším sebehodnocením, tyto dívky mají více problémů ve škole, jsou náchylnější k rizikovému chování a méně si rozumí s rodiči. A to z důvodu tlaku ze strany kulturních standardů na vzhled, který u dívky zdůrazňuje štíhlost.²⁷

S tělesnou přeměnou jedinci vyvstává otázka, jak sebe přijmout v „novém“ těle. A zde nastupují do popředí faktory jako sebehodnocení a sebedůvěra jedince do doby před změnami, vztahy s nejbližšími, vztahy s vrstevníky atd. Takže důležité je nejen to, jak změny biologické a fyzické probíhají, ale také jak změny vnímá a hodnotí jejich nositel a také jeho okolí. Důležité je především hodnocení od osob, které dospívající považuje za důležité. Také instituce, média, kultura, umění a průmysl se zajímají o pubertu jako o fenomén, a tak jsou dalšími zdroji reflexe a sebereflexe adolescentů.²⁸

Vágnerová²⁹ uvádí, že tělesný vzhled je důležitou součástí identity i ve druhé fázi adolescence. Zevnějšek se stává cílem i prostředkem k ubezpečení sebe sama o své hodnotě. Jedinec se snaží své žádoucí fyzické kvality získat například držením diety, posilováním, cvičením apod. Jeho cílem je, aby dosáhl sociální akceptace a prestiže. Úprava zevnějšku a oblečení se stává prostředkem vyjádření dospívajícího, kým se cítí být. Tendence k uniformitě jsou na jednu stranu sice ochuzením, ale na stranu druhou představují jistotu přijetí. V pozdní adolescenci poté dojde zejména u inteligentnějších a vyrovnanějších dospívajících k nalezení svého individuálního stylu, který je pro ně vyhovující, a již nepotřebují kopírovat ideální vzor, byť by byl sociálně sebevíce oceňován. Nachází úpravou zevnějšku vyjádření své identity.

Tělesné změny dospívajícího mají také vliv na motorický vývoj. Zvláště u chlapců se tento vliv projevuje v hrubé motorice přechodnou neobratností a neko-

²⁷ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 54–55.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 56.

²⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 330.

ordinovaností pohybu. V jemné motorice můžeme pozorovat jistou křečovitostí, která se může projevit ve zhoršeném grafickém výkonu. Zrychlený růst má za příčinu zhoršení fyzické výkonnosti a nastoupení spíše pocitů únavy a apatie (někdy je to až obraz nečinnosti a pomalosti či lenivosti). Vlivem sexuálního pudu je chování rozkolísané, city jsou labilní a často se střídají nálady od výbuchu agresivity a hlučnosti až po nezájem a apatii.³⁰

1.3 Kognitivní změny

Vývoj poznávacích procesů je výsledkem interakce zrání a učení. Když se dospívající z neurofyziologického hlediska stane dostatečně zralým a získá potřebné zkušenosti díky systematickému vzdělávání, může nadále rozvíjet své poznávací schopnosti.³¹

Mění se charakteristiky krátkodobé i dlouhodobé paměti a s přibývajícím věkem a životními zkušenostmi se přirozeně zvyšuje i kvantita informací uložených v dlouhodobé paměti. Zvyšuje se schopnost uvažovat o aktuálních možnostech, variantách řešení jednotlivých problémů a také vědomí kompetence a efektivnosti při řešení konfliktních situací. Z obsahového hlediska se rozšiřuje myšlení a poznávání především ve vztahu k vlastní budoucnosti. Jedinci začínají jinak nahlížet také na přítomnost a minulost. V pozdější adolescenci je myšlení méně absolutní a více relativní. Postupně přibývá vědomí pravděpodobných rizik, zvažování důsledků a tendence konzultovat rozhodnutí s experty. Postupně jsou adolescenti schopni uvažovat stejně jako dospělí, ovšem kromě čistě „logických“ argumentů. Významnějšími se stávají jejich prožitky, vztahy, zkušenosti a potřeba být v určitém vztahovém rámci efektivní a oceňovaní.³²

Jedinec si v průběhu dospívání postupně osvojí abstraktní způsob myšlení, kde se předmětem úvah může stát cokoli. Obsah se může měnit, ale způsob neboli forma zůstává stejná. Charakteristické znaky způsobu myšlení dospívajících se dají shrnout do tří bodů:

³⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 331.

³¹ Srov. Tamtéž, s. 332.

³² Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 58.

- Dospívající připouštějí variabilitu různých možností, což vede k rozšíření a obohacování úvah. Formálně logické operace umožňují pohlížet na problémy z různých úhlů. To otvírá dospívajícímu možnost pochopit různé názory jiných lidí nebo různé teorie.
- Dospívající dovede uvažovat systematictěji, protože se mění způsob zacházení s informacemi. Je schopen uvažovat o různých alternativách interpretace problémů, stanovit si různé hypotézy a postupnými kroky je vyloučit nebo potvrdit, dovede uvažovat o různých způsobech řešení.
- Dospívajícím se rozvíjí flexibilita myšlení, dovedou experimentovat s vlastními úvahami, dovedou je kombinovat a integrovat do jednoho celku.³³

Díky rozšíření abstraktního myšlení se tvoří nový způsob uvažování, který je charakteristický změnou vztahu k časové dimenzi. Zatímco pro mladší školáky je nejdůležitější současnost, pro dospívajícího nabývá na významu budoucnost. Abstraktní uvažování není vázáno na vlastní zkušenost, proto není omezeno na současnost či minulost. Dospívající předvídá či plánuje budoucí události, které by mohly s určitou pravděpodobností nastat. A obdobným způsobem uvažuje o minulosti, kdy přemýšlí, proč nastala určitá situace, zda to bylo nutné a zda bylo možné, aby se vyvíjela jinak. Toto ovlivní i postoj k základním psychickým potřebám, jako je potřeba jistoty a bezpečí, potřeba seberealizace a potřeba otevřené budoucnosti.³⁴

Ve vnímání se na jedné straně zdokonaluje a zpřesňuje rozlišování podnětů, na druhé straně se přechodně zhoršuje výkonost vnímání z důvodu emoční lability a zvýšené nepozornosti. Na povrch se dostává fantazie a stává se pojátkem mezi skutečností, reálným prožíváním a ideálem. Projevuje se jako denní snění, kdy se jedinec vidí v ideálním světle, ve kterém má ideální představy o vlastních schopnostech. Příliš denního snění může negativně ovlivňovat studijní oblast, neboť zhoršuje motivaci k učení a zaměřenost na stávající povinnosti. Představy začíná adolescent pomalu přeměňovat z představ vytvořených na základě konkrétních věcí nebo událostí na představy, které jsou ovlivněny rozvojem abstraktního myšlení.³⁵

³³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 332–334.

³⁴ Srov. Tamtéž, s. 335–336.

³⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 103.

1.4 Emoční změny

V období adolescence se rozšiřují emocionální odezvy na jednotlivé podněty, citové zážitky se diferencují a přibývá vyšších citů. Emoční a citový nárůst vede také k vývoji osobnosti. Adolescence je z pohledu emocionálního vývoje poměrně dlouhé období a v jednotlivých etapách jsou emocionální projevy odlišné. Na období začátku puberty tedy času pohlavního dozrávání, se dá vztáhnout starší názor, že se jedná o čas zvýšené emoční lability, posunů nálad k negativnímu zabarvení, období krizí a pocitových zvrátů. Emoční změny souvisí s hormonálními změnami, se zvýšenou mírou sebereflexe a egocentričnosti, s vysokou potřebou sebehodnocení. Sebecit je kolísavý a labilní, je zvýšená únava, ochablost a apatičnost se střídá s krátkými fázemi vystupňované aktivity.³⁶

Ovšem není pravidlem, že by průběh puberty byl emocionálně bouřlivý a dramatický. Záleží na individuálně typologických rozdílech, kulturních a sociálních faktorech a rovněž i na způsobu a stylu výchovy. Emoční problémy, mají především ti dospívající, kteří vykazovali emoční labilitu již v dětství. Do popředí vstupuje rozdílnost mezi pohlavími, kdy emoční problémy vznikají již v dětství a táhnou se přes dospívání až k dospělosti, což je častěji případem chlapců. Dívky pak častěji poprvé pociťují psychické obtíže až v časně adolescenci v souvislosti s pubertálními změnami. Prožívají je intenzivněji a dlouhodoběji a přibližně v sedmnáctém roku života jsou na tom z hlediska subjektivního pocitu pohody a z hlediska emocionálního ladění hůře než chlapci.³⁷

Hormonální změny způsobují rozdílnost emočního prožívání.³⁸ V období střední adolescence není citová labilita u dospívajícího již tak výrazná, právě díky vlivu harmonizace tělesného vývoje. Většina dospívajících má pocit výkonnosti a zdatnosti, objevuje se u nich více pozitivního ladění. Jedinci, u kterých převažuje negativní až agresivní chování, jsou ovlivněny dosavadními zkušenostmi získanými hlavně z vlastní rodiny. Výzkumy ukazují, že tyto rysy hrubého negativního chování pramení z autoritářského chování rodičů, neakceptování názorů dospívajícího, z častého trestání a znevažování jejich individuality. Období střední adolescence je také charakteristické

³⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 59.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 60.

³⁸ Srov. HRÍCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. a NOVOTNÁ, L. *Vývojová psychologie pro učitele*, 54.

citovým odpoutáním od rodičů a potřebou sblížit se citově s někým jiným. Vznikají pevnější vztahy s vrstevníky, dochází k prvnímu zamilování a k velké míře idealizace těchto vztahů. Dospívající přecitlivěle hodnotí kritiku vůči své osobě, což může vést přechodně až k pocitům osamění a izolace. Na druhou se v sebehodnocení může projevit i druhý extrém, kdy dospívající sebe vnímá jako nejideálnějšího, což může vést až k narcizmu.³⁹

Ve střední, ale i v pozdní adolescenci se začínají rozvíjet vyšší city morální a estetické a dospívající přijímá mravní hodnoty vlastní rodiny i celé společnosti.⁴⁰ Pro adolescenci je typické odeznívání náladovosti a vysoké lability. Adolescenti jsou charakterističtí větší extrovertností, menší impulzivností, emocionální dráždivostí a vyšší stálostí. Temperament je již na začátku puberty dotvořen a v adolescenci se typ temperamentu nemění, zesilují se však integrální vazby jeho elementů a usnadňuje se tak řízení vlastních reakcí. V tomto období získávají zvláštní význam emoce a city, které souvisejí s erotickou sférou života, estetické city a mravní citění.⁴¹

Adolescenti věnují svým pocitům větší pozornost než dříve, mají nutkání své vlastní pocity analyzovat a uvažovat o nich. Tento emoční egocentrismus se také projevuje v situacích, kdy má dospívající velmi intenzivní prožitky a věří, že jeho pocity jsou výjimečné a že takové nikdo jiný mít nemůže. Zároveň bývá dospívající uzavřenější a objevuje se u něj nechuť projevovat svoje city navenek. Snaží se ukrýt své pocity, zejména pokud jde o negativní pocity smutku, trapnosti, ponížení apod. Nedokáže se ve svých pocitech vyznat, neumí je dobře verbalizovat, a navíc se obává nepochopení, výsměchu nebo se stydí. Nejistota může dospívajícího vést k úzkostem, k hlubším negativním emocím a zvyšuje tendenci přemítání vlastních pocitů. Emoce jako prostředek hodnocení (především sebehodnocení), nepřinášejí v tomto věku příliš validní informace, nicméně představují důležitou zkušenost, s níž se musí dospívající vyrovnat. Celková emoční nevyrovnanost se projevuje přecitlivělostí na projevy jiných lidí. A reakce jiných lidí na jejich chování poskytují dospívajícímu zpětnou vazbu, která může mít následky pozitivní či negativní. Dospívajícímu se tedy mění subjektivní obraz života. Existují obranné strategie, které mu pomáhají tyto vlivy zvládat:

³⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 108.

⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 109.

⁴¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 60.

- **Mechanismus kyvadla** je chvilkový návrat do vývojově nižší fáze (dětské chování), který umožňuje relaxaci a prožívání alespoň chvilkového pocitu jistoty.
- **Regrese** na nižší vývojové stádium trvá tak dlouho, jak dospívající vzhledem ke své osobní zralosti a vyrovnanosti potřebuje.
- **Únik do fantazie**, který umožňuje odpoutání se od reality a může být přínosný i jako příprava pro rozvoj nových složek vlastní identity.⁴²

Ke konci adolescence je hormonální systém vyrovnaný a organismus je adaptován na pohlavní dospělost. Citová expanze raného dopívání je korigována zkušeností, původního nadšení ubývá a mnohé prožitky přestávají být neznámé a překvapující. Nastává období stabilizace emočního prožívání, tzv. „období vystřízlivění“, které signalizuje nástup realismu mladé dospělosti.⁴³

1.5 Morální normy

Další oblast, kterou musí dospívající přijmout, je oblast morálních norem společnosti. Pro zdravý vývoj jedince je zapotřebí, aby se s těmito normami ztotožnil a přijmul je za své.⁴⁴ Nové důležité prvky, které adolescent uplatňuje ve střetech mezi různými hodnotovými systémy, jsou poctivost a opravdovost. Dospívající postupem času rozvíjí svoji osobní morálku: citlivost, znalosti a přesvědčení o správnosti či špatnosti. Uvádí se, že se morálka utváří za pomoci logického a abstraktního myšlení, které vedou k teoretickým etickým úvahám o dobru a zlu. A dále tomu napomáhají měnící se vztahy k nejbližším lidem, kde si dospívající uvědomují hodnoty vztahů a mění se jejich pojetí péče o druhé. Jsou určité rozdíly v pojetí morálky. Zatímco dívky zdůrazňují péči a starost o druhé, pro chlapce je důležité přijmout abstraktní morální principy. Ovšem jak výzkumy ukazují, pojetí tzv. „ženské“ a „mužské“ morálky nejsou ve skutečnosti tolik rozdílná. Většina dospívajících rozvíjí oba směry etického smýšlení, cítění

⁴² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 342.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 343.

⁴⁴ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 114.

a jednání.⁴⁵ Podle Langmeiera se mohou dospívající potkat s různými rozpory, které ovlivňují jejich vývoj a stávají se tak zásadní pro jejich růst. Jsou to specifické vývojové problémy dospívajících v dnešní společnosti:

Fyzická a sociální zralost. Tělesný růst a pohlavní zralost se stále posunuje k dolním hranicím dospívání (sekundární akcelerace), ovšem složitost společenských požadavků a nároky na vzdělání nebo profesní příprava jedince se oddalují (sociální zralost). Tento rozpor může dospívajícího vést až k poruchám chování, kdy je jedinec zralý na pracovní činnost nucen chodit do školy. Nejvíce patrný je v oblasti reprodukční, kdy je jedinec fyzicky zralý pro založení rodiny, ale tlak na odložení manželského svazku je podmíněn stále komplikovanějšími požadavky na finanční zabezpečení a požadavky na péči o dítě a jeho výchovu.

Role a status. Vztah mezi rolí a statusem je asi takový, že společností daná práva a povinnosti představují celek v souladu s očekávaným chováním jedince. V současné společnosti se postavení jedinců rychle mění, proto bývá mezi statusem a rolí často menší rozpor. Od jedinců, kteří jsou téměř fyzicky zralí, se očekává vyspělé a plně odpovědné postavení, avšak jejich status je v mnoha ohledech nízký. Jako příklad nám může sloužit student, u kterého se sociální zralost s ekonomickou samostatností posunuje do vysokého věku.

Hodnoty mladé a starší generace. Rychlý rozvoj společnosti s sebou přináší i velké změny nejen technické, ale i změny v hodnotách a v postojích generací, které žily v jiných životních podmínkách a mají jiné zkušenosti. Starší generace lpí na svých hodnotách a nová generace si vytváří vlastní, protože odmítá přijmout ty staré. Ovšem také došlo ke sblížení vzájemného přístupu generací rozbitím autoritativního principu ve výchově.

Hodnoty rodiny a vnější společnosti. Tento rozpor je příčinou konfliktů během celého vývoje dítěte, ale v dospívání vyvstává často do popředí. Dospívající především kritizuje normy a hodnoty svých rodičů, přesto je na nich stále v mnoha ohledech závislý. Ve vztahu s okolím je často v konfrontaci, vzdoruje a revoltuje. Je důležité, aby dospívající dostal dostatečný prostor k vytvoření vlastních názorů a postojů.⁴⁶

⁴⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s.82–85.

⁴⁶ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 157–160.

2 Sociální faktory dospívání

Výzkum diplomové práce je zaměřen především na vztahy členů rodiny. Tuto kapitolu tedy věnujeme vztahům, se kterými je dospívající nejvíce konfrontován. Nejprve popíšeme, jak vnímá a jak se proměňuje vztah dospívajícího k sobě samému, tedy rozvoj vlastní identity. Dále popíšeme vztah dospívajícího s rodiči, což nám poskytne lepší porozumění vztahům v rodině. A také popíšeme vztahy dospívajícího s vrstevníky, které se v období dospívání stávají důležitou součástí zdravého vývoje jedince.

2.1 Rozvoj identity

Celkové změny vedou dospívajícího i k novým hodnotícím soudům a tím i ke změně postojů a vztahů. Nejen ve vztahu k sobě samému, ale i k ostatním lidem a ke světu vůbec. Průběh vytvoření vztahu k sobě bychom mohli popsat těmito kroky:

- období zvýšené sebereflexe – jedinec si více uvědomuje sám sebe, více používá introspekci a sebehodnocení;
- k vlastnímu já jsou vztahovány názory a soudy subjektivně významných osob, mění se vztahový rámec uvažování o sobě;
- prohlubuje se vědomí časové kontinuity vlastního já, přehodnocování vlastní minulosti a zvýšená orientace na vlastní budoucnost;
- na stále větším významu nabývá tzv. „ideální já“ nebo „možné já“, které je srovnáváno s reálným já.⁴⁷

⁴⁷ MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 60.

Je velmi důležité, aby při srovnávání ideálního já a skutečného já došlo k přiblížení či ztotožnění se těchto dvou úrovní. Je potřeba, aby byl ideál alespoň potenciálně dosažitelný, aby se tedy netýkal pro jedince nedosažitelných charakteristik. Jsou-li charakteristiky obsažené v ideální představě sebe samého dosažitelné, působí ideální já jako motivační činitel seberozvoje. Pokud je to naopak a jedinec má na ideál přílišné nároky, vede to k nepříjemným pocitům. Je-li rozpor mezi realitou a ideálem příliš velký, zažívá dospívající zklamání a úzkosti ze sebe samého. Podobně když si je jedinec vědom velkého rozporu mezi reálným já a požadavky na jeho osobu ze strany okolí, zažívá úzkost a pocity viny. S cestou sebepřijetí se jedinec potýká i nadále v období dospělosti, protože je to velmi obtížné a značně náročné.⁴⁸

Jiný pohled na tvorbu identity nabízí Šimková-Čížková,⁴⁹ a to pomocí tzv. čtyř statusů. Jednotlivé statusy jsou momentálními odpověďmi na určité situace, nejsou to trvalé osobnostní rysy. Podle okolností se mohou projevit tedy následující čtyři typy prožívané identity:

- Dosažená identita, kdy jedinec prošel krizí identity a měl příležitost k přehodnocení svých názorů, byl aktivní v kladení otázek a dospěl k určitému názoru z vlastního rozhodnutí.
- Identita jako přejatý způsob prosazení se v různých situacích, kdy jedinec neprošel výraznou krizí své identity, neboť přejímal názory a hodnoty, takže identitu nezískal vlastní aktivitou.
- Status identity nazývaný „moratorium“, kdy jedinec hledal a zaujímal různé názory a postoje, které však opustil. Dospívající jsou váhaví a stejné problémy mohou řešit rozdílně, jakoby se nepoučili z minulých zkušeností.
- Identita jako difúze, kdy jedinec nemá integrovány vlastní zážitky, zkušenosti či situace a nesnaží se být aktivní v zaujímání názorů; působí zmateně a nevyrovnaně, je ve svých reakcích nepředvídatelný.

Pro dospívajícího je obtížné dokázat skutečnou nezávislost, která je charakteristická pro vyspělou dospělou osobnost. Nepomáhá tomu ani naše kultura, ve které postrádáme jasné modely přechodu od závislosti k nezávislosti, nemáme v tomto smyslu žádné přechodové rituály. Dospělí neví, jak se mají stavět k chování adolescenta, jejich reakce

⁴⁸ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 60–62.

⁴⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 111.

jsou zmatené a chování velmi různorodé. Identitou se zabýval zejména Erikson, který uvádí, že hledání a nalezení své vlastní identity je jeden z nejdůležitějších úkolů vývoje člověka.⁵⁰

2.2 Vztah s rodiči

Rodina jako celek je základ uspokojení materiálních, citových a společenských potřeb. Matka má zpravidla funkci emocionální podpory, která zajišťuje tělesnou i psychickou integritu dětí. Její funkcí je udržování skupiny pohromadě, navozování pozitivní vnitřní atmosféry, a to především s důrazem na mezilidské vztahy a péči o druhé.⁵¹ „Podle průzkumů očekávají dospívající od matky zvláště zajišťování a navozování citového souladu mezi členy rodiny jako celku. Odsuzují u ní pití alkoholu, kouření aj. nežádoucí projevy odporující základní způsobilosti (...) Dospívající odmítají její nadměrné pečovatelské, hlídání i dávání rad, pociťují to jako omezování. Ona to naopak odráží jako nevděk a nespravedlnost od těch, pro které se obětovala. Bojí se prázdnoty, pocitů marnosti, zbytečnosti a ztráty.“⁵²

U otce je zpravidla hlavním úkolem role živitele a instrumentálního vůdce. Garantuje soudržnost vztahů, disciplínu a udržuje specifický styk s dětmi. Dospívající požaduje po otci, aby byl dobrý organizátor rodinného života, ale také emocionální opora a výrazně ovlivňuje sebevědomí každého člena rodiny. Vztah se synem musí být vyrovnaný, je důležité, aby se syn dokázal adaptovat s otcem, a tak i naplnit svou vlastní „mužskou roli“. Velmi bedlivě syn otce sleduje v jeho chování a napodobuje ho. Otec tedy přispívá k synově postupující samostatnosti a odpovědnosti, takže zásadní je, aby byl otec vůči synovi empatický. Dcera se ztotožňuje s matkou a vytváří si „ženskou roli“. Otec jí musí být podporou a přijímat svou dceru kladně a akceptovat ji. Přijetí od otce má zásadní dopad na její budoucí přístup k mužům. Takže vztah dcery a otce má dvě úrovně: očekávaná opora v životě dcery a otec jako vzor pro výběr partnera.⁵³

⁵⁰ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 112–113.

⁵¹ Srov. ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*, s. 305.

⁵² Tamtéž, s. 306.

⁵³ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 148–149.

Proces osamostatňování, rozšiřování a rozlišování sociálních vztahů je základním vývojovým procesem, který začíná od útlého dětství a pokračuje i v dospělosti.⁵⁴ Nejvýraznějším a nejvýznamnějším se stává v období dospívání, kdy se střetávají dva výrazné tlaky, které ovlivňují chování dospívajícího, a sice být nezávislí na rodičích, nebo pokračovat závislostí na rodičích. Tyto dva motivy vyvolávají v chování zmatek, konflikt a váhavost. Dospívající má mnoho dovedností dospělých, ale aby měl skutečně status dospělého, musí si osvojit jeho psychologické charakteristiky, a to zejména nezávislost a autonomii. Velmi záleží na přístupu rodičů k dospívajícímu v průběhu jeho života. Pokud podněcují růst autonomie, tedy dovolí dítěti, aby bylo samo sebou, naučilo se odpovídat za své chování a bylo schopné nést důsledky svých rozhodnutí, poté je pravděpodobné, že tito rodiče podníčí v dítěti odpovědnost, a tak i nezávislost. Pokud tomu je však naopak a rodiče jsou autoritativní, nedají dítěti prostor k vyjádření svého názoru, tak mu sťažují schopnost samostatného rozhodování a potlačují vývoj jeho nezávislosti a autonomie.⁵⁵

Tedy čím jistější a méně konfliktní vztahy panují mezi rodičem a dítětem, tím snáze probíhá i celý proces emancipace nutný pro osobní zrání dospívajícího. Langmeier popisuje ve své knize různé způsoby podle A. Freudové, pomocí nichž dítě hledá své osobité způsoby, jak se stát nezávislým, a prostředky, které užívá, aby se vyhnulo úzkostným stavům ze ztráty dosavadních jistot. Všechny níže uvedené způsoby řešení základního psychosociálního konfliktu se vyskytují přechodně a u většiny dospívajících jim nakonec pomůžou najít vlastní úspěšnou cestu.⁵⁶

Nejčastěji dospívající hledá nedostatky v chování, názorech, postojích a hodnotách rodičů a osob, k nimž má blízko. Mnozí jedinci se tak snaží bouřit se proti rodičům, kritizují je, vytýkají jim nedostatky, stydí se za projevy jejich něžnosti a lásky. Také odmítají jejich přílišnou kontrolu, chtějí mít volnost. Ovšem na druhé straně jsou schopni spontánně a téměř nekriticky přijmout nové vzory a nové životní cíle a spontánně utéct k novým, zdánlivě ideálnějším vztahům. Pokud se nepodaří jedinci uvolnit se z přílišné závislosti na rodičích a své vazby z části přemístit na vrstevníky, může dojít k různým potížím, které jsou často pro okolí nesrozumitelné. K rodičům se místo láskyplně chová s nenávisí a uctivost přetváří v pohrdání. Svým prudkým afektům sám

⁵⁴ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 149.

⁵⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 113.

⁵⁶ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 149.

dospívající nerozumí, snaží se uklidňovat svalením viny na nerozumné chování rodičů. Jiní dospívající naopak ztrátě rodičovské lásky čelí pasivním odmítnutím nových vztahů a vrací se do staré formy infantilní závislosti na nich. Může docházet také uzavírání se do světa svého vlastního nitra, charakteristické pro tento typ je snění, útěk do fantazií a svého budoucího já, přičemž si dospívající často libují v pocitech ublížení a utrpení. Dospívající se také může uzavírat vůči vrstevníkům a odmítat jejich životní styl, až odsuzovat jejich módu, hudbu nebo tanec. Poslední nastíněný způsob, jak se distancovat od ohrožujících následků nezávislosti na rodičích, je intenzivní zájem o filosofické hloubání o smyslu života.⁵⁷

Sociální tlak na odpoutání se od rodiny je výraznější pro chlapce. Přináší to pro ně řadu větších nepříjemností a mnohá nebezpečí vzhledem ke vztahu s otcem. U dívek je dlouhodobější závislost na rodině spíše přijímaná, protože se „akceptuje“ tendence dívky opírat se o svou matku v řešení ženských problémů.⁵⁸

Předčasné uzavření se do sebe je charakteristické pro ty, kteří jsou spokojeni sami se sebou, ale jsou závislí na autoritách. Vyznačují se nízkým sebevědomím a konflikty s ostatními. Jsou většinou spokojeni se školními výsledky, odmítají jakékoli omamné látky a nezažívají mnoho osobních krizí. Zdržují se spíše ve svém konvenčním stylu života. Proces utváření identity je mnohvrstevnatý.⁵⁹

2.3 Vztah s vrstevníky

Dospívajícímu vrstevníci slouží jako opora při procesu vytváření individuální identity. Žití v určité skupině mu napomáhá překonat své nejistoty v procesu stávání se nezávislým na rodičích. Vrstevnická skupina napomáhá snižovat individuální zodpovědnost a zvyšuje pocit sebevědomí a sebejistoty.⁶⁰ A proto dospívajícím tyto nové vztahy nahrazují jistotu, kterou dříve měli ve vztahu k rodičům, a připravují je také na nové emoční vztahy, které budou trvat dále do dospělosti. Langmeier a Krejčířová⁶¹ popisují

⁵⁷ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 150.

⁵⁸ Srov. ŠIMÍČKOVÁ–ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2., s. 114.

⁵⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 81.

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 371.

⁶¹ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 151–153.

určité stupně vývoje vztahu dospívajícího s vrstevnickou skupinou. Stupně jsou seřazeny podle posloupnosti, jak na sebe zákonitě navazují. U každého jedince ovšem nastupují odlišně a mnohdy se jednotlivá období navzájem překrývají a jsou zřejmě i ovlivněna růzností společenských uspořádání.

- Skupinová izosexuální fáze - sklon vytvářet skupiny složené z jedinců stejného pohlaví, které jsou stabilnější a více organizované než dřívější. Rozdílné pohlaví se vzájemně odmítá v utváření takových skupin a ani z jedné strany nejsou vítáni zástupci opačného pohlaví v takové skupině. Členové skupiny se vyznačují společnými zájmy a zpravidla vystupují jako kladný a nutný socializační činitel.
- Individuální izosexuální fáze - nejčastěji v čase vlastní puberty se dospívajícímu mění chuť účastnit se na skupinovém životě a do popředí vystupuje potřeba intimního párového přátelství s osobou stejného pohlaví. Hledá v důvěrném příteli především oporu pro své pocity, vyslechnutí osobních zkušeností a možnost svěřování se a také sdílení pocitů toho druhého.
- Přejchodová etapa - Postupně začíná mít dospívající zájem o druhé pohlaví. Zprvu je zájem bázlivý a nejistý, jedinec se projevuje skrze skupiny, pokřiky či vtipkovaním nebo se chlubí různými zážitky a snaží se být zajímavým, aby si jich vyvolený protějšek všiml.
- Heterosexuální fáze polygamní - nejčastěji na přelomu střední a pozdní adolescence se objevují první zkušenosti s důvěrným vztahem chlapců a dívek. Tyto styky jsou ještě nestálé, proměnlivé, avšak silně prožívané jako první lásky. Skrze tyto vztahy se jedinec ujišťuje o vlastní ceně a přitažlivosti.
- Etapa zamilovanosti - po zpravidla dlouhé době se vztah upevní a v kladném případě vyústí v hluboké porozumění a v oddanost založenou na shodných či doplňujících se rysech osobnosti.

Role, které dospívající může získat ve skupině, jsou rozdílné od rolí, které jsou dostupné ve společnosti dospělých. Postavení, kterého dospívající dosáhl, má značnou subjektivní hodnotu, protože ve větší míře závisí na schopnostech a osobnostních kvalitách jedince. Vrstevnické vztahy mohou dospívajícím pomoci v uspokojení určitých psychických potřeb, například jako potřebu smysluplného učení, kdy z kontaktu s vrstevníky získávají mnohé zkušenosti. Společně experimentují s řešením různých situací, učí se společně sociálními strategiím. Vrstevnická skupina slouží jako zdroj

sociálního učení, má referenční význam. Členové skupiny porovnávají své zkušenosti či zkušenosti s rodiči. Alespoň částečně je i vrstevnickou skupinou uspokojována potřeba jistoty a bezpečí a velmi důležitá potřeba být akceptován.⁶²

⁶² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání.*, s. 370.

3 Vývojové teorie

Abychom mohli výsledky výzkumu interpretovat ve vztahu k vývojovým teoriím, nastíníme v této kapitole některé z nich. Díky tomu si rozšíříme povědomí o pojmu puberta v rodině i z hlediska dostupných teorií. Nejprve popíšeme teorii vývojových úkolů podle E. Eriksona (1995), přičemž tato teorie uvádí, že vývojový úkol období dospívání spočívá v nalezení vlastní identity dospívajícího. Pohled na vývoj člověka skrze vrozené pudy nastínil S. Freud (2000), který popisuje v období puberty vyzrálost sexuálního pudu dospívajícího. Z hlediska kognitivního vývoje jsme popsali pět fází proměny poznávacích procesů dle J. Piageta (2006). A poslední teorie od L. Kohlberga (1995) nastiňuje morální vývoj jedince a pomůže nám tak vyznat se v názorové orientaci respondentů.

Na vývoj dítěte můžeme nahlížet jako na souvislý, kontinuální proces změn, v němž jednotlivá období můžeme vymezit a rozčlenit v podstatě libovolně, spíše podle vnějších kritérií dané teorie. Nebo na dospívání můžeme nahlížet jako na sled kvalitativně odlišných a jednoznačně odlišitelných etap, které lze psychologicky smysluplně vymezit. Vytvoření této kapitoly nám umožní vztažení těchto teorií k výsledkům vlastního výzkumu v závěru této diplomové práce.

3.1 Erik Homburger Erikson

E. H. Erikson je považován za žáka S. Freuda, ovšem Eriksonovy teorie nejsou primárně orientovány na maturační faktory, ale jsou více konfrontovány se společenskými, kulturními a historickými podmínkami vývoje dětí. Také se více soustředí na aspekty normálního vývoje dítěte. Výjimečná je jeho teorie v tom, že nepopisuje pouze

vývojový pohled na dospívání, ale prodlužuje ho i do dospělosti.⁶³ Eriksonova zásadní myšlenka předpokládá, že jedinec musí na každém stupni svého vývoje vyřešit určitý psychosociální konflikt. Tyto konflikty jsou vzájemně propojené. Jedinec tedy musí nejprve splnit první vývojový úkol, aby dosáhl plně toho druhého.⁶⁴

Navazuje na Freudovu teorii fází vývoje s důrazem na širší podmínky vývoje a přidává k tomu další tři fáze, které se týkají psychosociálních konfliktů dospělého věku, takže dospívá k rozdělení lidského života do „osmi věků“. Načrtneme si krátce všech osm stupňů a pozastavíme se u věku dospívání:⁶⁵

- 1) **Základní důvěra vs. nejistota** (od narození do 1 roku). Toto období je založeno na stálosti péče matky o dítě a na kvalitě vztahu matky k dítěti. Umožňuje rozvoj žádoucích osobnostních vlastností u jedince. Důvěrný vztah s matkou eliminuje úzkost a rozvíjí se otevřenost vůči okolnímu světu. Kvalita tohoto vztahu ovlivňuje později emoční prožívání a sociální adaptabilitu.
- 2) **Autonomie vs. pocit studu** (od 1 do 3 let). Dítě musí zvládnout závislost na okolních osobách a učí se pravidlům chování, která je třeba dodržovat, ale normy ještě nefungují bez vnější kontroly. Jedinec si začíná uvědomovat hranice svých možností.⁶⁶
- 3) **Iniciativa vs. pocit viny** (od 3 do 6 let). Iniciativa pomáhá jedinci zkvalitnit autonomii. Pocit viny může nastat nad zamýšlenými i skutečnými cíli, a to bez ohledu na to, zda nás druzí vidí nebo ne. Vyvíjí se tak lidské svědomí, které jedince doprovází celý život.
- 4) **Snaživost vs. pocit méněcennosti** (od 6 do 12 let). Usilování o dobrý výkon, o své uplatnění a prosazení se. Snaží se vyhnout neúspěchu. Dítě si osvojuje základy technologie, rozvíjí se jeho rozumové schopnosti. Vztah k sobě vyplývá z toho, že práci pokládá za jediné kritérium hodnoty člověka.
- 5) **Věk dospívání: identita vs. rozptýlená identita** (od 12 do 20 let). V tomto období je jedinec zatížen především hledáním své vlastní identity, kdy bojuje proti ohrožujícím pocitům nejistoty ze své role v sociálním okolí. Klade si otázky: Kdo jsem já? Jaký mám smysl života? Jak mě vidí ostatní? Je zatížen

⁶³ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 229.

⁶⁴ Srov. ERIKSON, H. E., *Identität und Lebenszyklus*, s. 149.

⁶⁵ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 229.

⁶⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 44.

problémem srovnávání toho, jak se jeví v očích ostatních a jak se vidí on sám. Pátrá po hodnotách a po nejširším možném smyslu vlastního života i běhu lidských dějin.⁶⁷

Erikson popisuje dalších 7 vlivů na identitu dospívajícího:

1. časová perspektiva proti časovému rozptylu;
2. sebejistota proti špatnému sebehodnocení;
3. experimentování s rolemi proti negativní volba identity;
4. důvěra ve vlastní výkon proti pracovní neschopnosti;
5. sexuální identita proti bisexualitě;
6. polarita vedení proti zmatku v autoritách;
7. ideologické polarizování proti difúznímu ideálu.⁶⁸

1. Útlé dětství	2. Rané dětství	3. Předškolní věk	4. Školní věk	5. Adolescence	6. Raná dospělost	7. Dospělost	8. Stáří
důvěra vs. nedůvěra				perspektivita vs. zmatek			
	autonomie vs. nejjistota			sebejistota vs. špatné sebehodnocení			
		iniciativa vs. vina		experimentování vs. fixace			
			kvalita vs. podřadnost	učení vs. neschopnost			
				identita vs. zmatek			
				sex. polarizace vs. bisexualita	intimita vs. izolace		
				vedení a řízení vs. zmatek		produktivnost vs. stagnace	
				ideol. závazek vs. zmatek			integrita vs. nevyrovnanost

Tab. č. 1: Stádia vývoje podle E. H. Eriksona

⁶⁷ Srov. LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 230.

⁶⁸ Srov. ERIKSON, H., E. *Identität und Lebenszyklus*, s. 150–151.

Adolescence je tedy pátým stádiem životního cyklu. Splnění vývojového úkolu není pro dospívajícího jednoduché, střetává se na cestě k jeho dosažení s celou řadou protichůdných tendencí a vnitřních (intrapsychických) a vnějších (interpersonálních) vlivů. V této páté fázi se rekapituluji všechny čtyři fáze předchozí a adolescent má sjednotit novou zkušenost se sebou samým do smysluplného celku (rovněž jsou v něm obsaženy i tři fáze nové, ovšem zatím implicitně). Pro lepší orientaci ve stádiích nám pomůže tabulka č. 1.

Diagonální řada na obrázku reprezentuje vývojové úkoly a vertikální zobrazuje průmět do charakteristik osobnosti. Tyto deriváty se nyní účastní zápasu o identitu. Průměty následných třech stádií (dospělost a stáří) se stávají součástí anticipace vlastní budoucnosti. Tedy utváření identity je chápáno jako celoživotní proces, nicméně pro adolescenci je to úkol centrální.⁶⁹

- 6) **Intimita vs. izolace** (od 20 do 25 let). Jedinec, který si vybuodoval dostatečně pevnou identitu, je připraven rozvíjet svou párovou identitu. Rizikem je, že jedinec nepřijme intimitu a dostane se tak do izolace.
- 7) **Generativita vs. stagnace** (od 25 do 50 let). Jedinec má potřebu něco tvořit, ať už je to potomstvo nebo kariérní růst. Rizikem je stagnace, kdy se jedinci nepodaří založit rodinu nebo vytvořit něco jiného.
- 8) **Integrita vs. zoufalství** (začíná v 50. letech). V tomto období by měl jedinec přijmout vlastní život a zaujmout k němu pozitivní postoj. Měl by si uvědomit smysl života, který již ve větší části proběhl, a nelze jej proto zásadním způsobem změnit. Pokud tomu tak není a jedinec nedosáhne potřebného stupně integrity, projevuje se to zoufalstvím a strachem ze smrti.⁷⁰

Na sklonku svého života psal Erikson o devátém stádiu pozdního stáří, které charakterizoval jako stádium přinášející nové požadavky, přehodnocování a každodenní obtíže. Věkově toto období popisuje „osmdesátiletýma a devadesátiletýma očima“. Období se vyznačuje především celkovým slábnutím těla a postupnou ztrátou autonomie těla.⁷¹

⁶⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 22-24.

⁷⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 44-45.

⁷¹ Srov. ERIKSON, H., E. a ŠIMEK, J. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*, s. 109.

3.2 Sigmund Freud

Zjednodušeně lze teorii vývoje osobnosti formulovanou S. Freudem popsat takto: „Všechna psychická energie je odvozena z vrozených pudů a průběh vývoje osobnosti lze také nejspíše popsat na základě osudu pudů.“⁷² Freud považoval pud sebezáchovy a sexuální pud za zásadní polaritu „pud k životu“ a „pud k smrti“ (Eros–Thanatos). Proměny energie životního pudu, tzv. libida, v průběhu života považoval za nejpodstatnější pro osobnostní vývoj dítěte. Psychické struktury jsou tři: ta, která zahrnuje pudovou energii a funguje nevědomě (Id, „Ono“), druhá je ta, která přenáší tuto pudovou energii v kontakt s realitou a je převážně vědomá (Ego, „Já“), a poslední struktura, která obsahuje jednak svědomí, které s sebou nese pocit viny, jednak ego ideální, jež odměňuje a přináší pocit hrdosti (Superego, „Nadjá“). Jedinec, který se má socializovat do společnosti, musí podle Freuda svou energii sexuálního pudu usměrnit ve shodě s požadavky sociální reality.⁷³

Duševní vývoj má podle Freudovy teorie pět fází:

- 1) **Orální fáze** časově odpovídá prvnímu roku života. Zdrojem slasti jsou ústa, jimiž kojenec přijímá potravu, kde dochází k dotekovému dráždění dutiny ústní a rtů. Typickými formami vztahů jsou v této fázi osvojování, zmocňování se předmětů a vytváření prvotního vztahu s matkou.
- 2) **Anální fáze** odpovídá období vývoje batolete, tzn. jeden až tři roky. Do centra libidózního vývoje se dostává anální oblast. Utváří se vztah k sobě samému, k vlastní činnosti a jejím výsledkům. Vytváří se schopnost ovládnutí, kontroly i sebekontroly a tvoří se vztah ke světu.
- 3) **Falická fáze** je věkové období od tří do pěti let a je obdobím, ve kterém vstupují do popředí sexuální pocity v souvislosti s genitáliemi jako primární erotogenní zónou. Dítě se osamostatňuje, zabývá se fantaziemi vlastních schopností a síly svého vlivu. V této době vystupuje poprvé oidipovský komplex, ve kterém se mění vztah k rodiči stejného pohlaví. Období končí, když se chlapci a dívky identifikují s rodičem stejného pohlaví.

⁷² LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 212.

⁷³ Srov. Tamtéž, s. 212.

- 4) **Latentní fáze** nastupuje mezi šestým rokem a nástupem puberty. Charakteristický je zánik infantilní sexuality a ukončení oidipovského komplexu. Jedinec se snaží být výkonný v oblasti poznávací, dodržovat sociální a etické normy a snaží se navazovat dobré sociální vztahy.
- 5) **Genitální fáze** nastává, pokud je osobnost biologicky a psychosociálně zralá. V této fázi se organizují různé pudové impulzy pod nadvládou genitálních orgánů. Formuje se v pubertě a vede k vyvrálému rozmnožování. Je to poslední fáze, kterou sexuální organizace prochází.⁷⁴

Podrobněji Freud období této fáze popsal tak, že v pubertálním období začínají změny, které mají převést dětský sexuální život v jeho konečnou podobu. Jedinec svůj sexuální pud do této chvíle zaměřoval spíše autoeroticky, nyní však nachází sexuální objekt. Doposud jeho činnost vycházela z jednotlivých pudů, které nezávisle na sobě vyhledávaly určitou slast jako jediný sexuální cíl. Nyní pracují všechny dílčí pudy na novém společném sexuálním cíli, kdy jsou erotogenní oblasti podřízeny primátu oblasti genitální. Sexuální cíl přináší oběma pohlavím odlišné funkce, proto se v tomto období začne jejich sexuální vývoj lišit. V této fázi je jedinec schopen vnímat svůj protějšek jako rovnocenného partnera na úrovni citové i sexuální.⁷⁵

3.3 Jean Piaget

Piaget se orientoval na vývoj kognitivních schopností, ať už je tento vývoj chápán jako proměna uvažování nebo způsobu zpracování informací a řešení problémů. Základem kognitivního vývoje je proces adaptace a organizace. Podle toho, jak se mění způsob dětského uvažování, v takovém tempu kognitivní vývoj probíhá. Asimilace a akomodace jsou dva důležité procesy pro vývoj jedince. Proces asimilace jedinec používá, pokud novou zkušenost zahrnuje do dřívějších schémat a ve shodě s nimi je interpretuje. Akomodace je potom procesem, kdy dřívější zkušenostní schémata přizpůsobuje novým poznatkům.

⁷⁴ Srov. KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. 2010. [online]

⁷⁵ Srov. FREUD, S. *Spisy z let 1904–1905*, s. 93.

Dále rozdělil kognitivní vývoj do pěti fází.⁷⁶ U periodizace těchto stádií je klíčové pořadí, nikoli časové ohraničení, které je ze své podstaty relativní. Věkové vymezení stádií se může měnit v závislosti na individuálním vývoji, který determinuje řada sociálních, psychologických i biologických faktorů. A působení těchto faktorů může vývoj různě urychlit nebo zpomalit.⁷⁷

- 1) **Senzorimotorická inteligence** (od narození asi do 1,5/2 let). Období primárního rozvoje poznávacích procesů. Poznávání dítěte je závislé na smyslovém vnímání a motorických dovednostech.
- 2) **Symbolické a předpojmové myšlení** (2–4 roky). Dítě si dovede představit nějaký objekt nebo činnost a její výsledky, aniž by ji muselo skutečně provádět. V tomto období již rozpoznává různé symboly, například obrázky, které mohou představovat nějakou činnost.
- 3) **Názorné myšlení** (4–7/8 let). Názorné poznání dětí je ještě málo flexibilní, nepřesné a prelogické. Děti rozumí trvalosti existence objektů vnějšího světa, ale ještě si neuvědomují, že trvalé jsou i jejich podstatné vlastnosti.
- 4) **Konkrétní operce** (11–12 let) Dítě dospívá k principu konzervace, např. když se mění tvar, nemění se množství. Uvažování dítěte je konkrétní, kompetentně provádí operace se symboly konkrétních předmětů a činností. V tomto období ještě nejsou schopny abstrakce.
- 5) **Formální operace** (v průběhu dospívání). Dospívající je schopen abstraktního myšlení o tom, co by mohlo nebo mělo být a je schopno metodického postupu či vytváření hypotéz. Je schopen uvažovat o různých možnostech nezávisle na konkrétním vymezení problému, dokonce i o těch, které reálně neexistují.⁷⁸
„Výsledkem uplatňování těchto schopností však nemusí být jenom intelektový a intelektuální výkon: řada studií je věnována i tomu, jak je schopností abstraktního myšlení ovlivněna celá osobnost člověka – např. některé typické prvky adolescentního chování a prožívání, jako je „ideologičnost“, případně nerozhodnost a ambivalence, ale i samostatnost úsudku mohou být spjaty právě s nově

⁷⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 46.

⁷⁷ Srov. KRATOCHVÍL, M. *Jean Piaget – filosof a psycholog: uvedení do genetické epistemologie*, s. 64.

⁷⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, s. 47-48.

získanou schopností představit si různé, i jen hypotetické varianty – nejen „jak to je“, ale i „jak by to mohlo být“ (prognostické myšlení).⁷⁹

Hlavní charakteristikou kognitivní úrovně adolescenta je tedy, že přestává být omezen konkrétním myšlením a chápe skutečnosti jako množiny možných transformací. Snaží se vymanit z konkrétního a obrací se k nereálnému a k budoucnosti. Dospívající má velké ideály. Přeměňuje se mu myšlení, které již umožňuje pracovat s hypotézami a usuzovat o výrocích bez přímé souvislosti s konkrétním reálným konstatováním. Vlivem rozvoje formálních operací a abstraktního myšlení je dospívající schopen vzájemnému srovnávání citových vazeb s druhými. Dospívající si může zdokonalit své poznávací procesy především cvičením a získáváním zkušeností.⁸⁰

3.4 Lawrence Kohlberg

J. Piaget se zabýval kromě aspektů myšlení (viz kap. 3.3) i morálním usuzováním dítěte. To postupuje od heteronomní fáze přes mezistupeň až k autonomní fázi.⁸¹ Na tuto práci navázal americký psycholog L. Kohlberg, který rozlišuje tři hlavní úrovně morálního vývoje, které dále člení do dvou stupňů. Při konstrukci těchto stupňů vycházel z výzkumu, který provedl za pomoci 72 chicagských chlapců pomocí 10 hypotetických rozhodnutí. Chlapci byli věkově rozděleni do tří skupin 10, 13 a 16 let.⁸²

Úroveň 1. Prekonvenční morálka

Stádium 1: Orientace na trest a poslušnost.

Stádium 2: Orientace na zacílený hédonismus.

Úroveň 2. Konvenční morálka

Stádium 3: Orientace na morálku dobrého dítěte, aby dosáhlo ocenění druhých.

Stádium 4: Orientace na autority.

⁷⁹ KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. 2010. [online]

⁸⁰ Srov. VAŠUTOVÁ, M. a PANÁČEK, M. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*, s. 13.

⁸¹ Srov. KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. 2010. [online]

⁸² Srov. HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*, s. 72.

Úroveň 3. Postkonvenční morálka

Stádium 5: Orientace na společenskou smlouvu.

Stádium 6: Orientace na univerzální etické principy.

Dále popisuje specifické projevy u každého ze stádií a připisuje hodnotové aspekty morálního vývoje:

Stádium 1.: Následuje pravidla, aby se vyhnul trestům. Hodnotu vidí v materiálních potřebách.

Stádium 2.: Chová se souhlasně, aby dostal odměnu, které se pravidelně opakují. Chová se kladně k lidem, kteří ho odměňují.

Stádium 3.: Chová se souhlasně, aby se vyhnul nesouhlasu a odporu od ostatních. Udržuje empatii a náklonost ke členům rodiny.

Stádium 4.: Chová se souhlasně, aby se vyhnul kritice autority a následným trestům. Život je ohraničen morálkou a náboženskými pravidly.

Stádium 5.: Chová se podle obecně uznávaných principů. Soustředí se na vztahy k obecnému dobru a všeobecné spravedlnosti.

Stádium 6.: Jedná podle samostatně zvolených etických principů.⁸³

Podle L. Kohlberga se k období adolescence vztahuje především úroveň konvenční morálky a jen okrajově období morálky postkonvenční. Morálka dospívajícího je založena na principech, které odvozuje z jednání lidí v nejrůznějších situacích v sociálním okolí. Velká hodnota se pro něho skrývá v názoru druhých lidí, jde mu především o to, aby byl považován za co nejlepšího. Jeho pojetí dobra a zla se postupně rozšiřuje na obecnější pojetí spravedlnosti, povinností a pravidel. Rozumí významu společenských institucí a akceptuje systém zákonů, pokud nejsou v příkrém rozporu s jeho osobní zkušeností. Málo z dospívajících se dostane až na úroveň postkonvenční morálky, která je zvnitřněním a individualizovaným pojetím spravedlnosti a svobody. Je založena na převzetí zodpovědnosti za sebe samého. Při přechodu ze čtvrtého stádia do pátého prožívá dospívající vnitřní konflikt s oficiální společenskou morálkou, kdy si uvědomuje potřebu ji akceptovat takovou, jaká je. Ovšem si uvědomuje, že by společenská morálka neměla jednoznačně určovat jeho soukromé pojetí dobra a zla.⁸⁴

⁸³ Srov. KOHLBERG, L. a ALTHOF, W. *Die Psychologie der Moralentwicklung*, s. 26–28.

⁸⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*, s. 83–84.

4 Případová studie

4.1 Výzkumný problém

V mé diplomové práci chci prozkoumat, jak probíhala puberta u dětí z pohledu členů rodiny. Jak se tento proces odrážel na běhu všedních povinností rodiny i vztahů v rodině a jak se tento proces projevoval u sourozenců. Chci prozkoumat hloubku ovlivnění členů rodiny tímto obdobím a procesem změn.

Období puberty je všeobecně známý a velice diskutovaný pojem, nejspíše z toho důvodu, že tímto procesem prochází každý. Puberta je také nazývána jako „období vzdoru“ (viz kap. 1.1). Rodiče si často připadají bezradní, protože je obtížné s dítětem, které prochází obdobím puberty, komunikovat. Kladou si otázky typu: „Kde je to moje hodné dítě? Proč se moje dítě chová jinak? Tohoto člověka, který se mi vrací domů, téměř nepoznávám, co se děje?“ Tedy období puberty je také chápáno jako období plné změn projevů chování dítěte.

Problematika puberty v rodině mě tedy velmi zaujala. Jak si rodina poradí s tímto obdobím a jak tento proces změn jednoho člena rodiny ovlivní celou rodinu? Jako případ k hlubšímu prozkoumání těchto otázek jsem si vybrala rodinu, která je pro mne blízká a byla ochotná mi poskytnout veškeré informace potřebné pro můj výzkum.

4.2 Cíle výzkumu

Cílem je na základě výpovědí respondentů (rodiče, sourozenci) sestavit analytický příběh rodiny prožívající pubertu dětí, identifikovat systém klíčových kategorií, pomocí nichž ve svých výpovědích respondenti popisují pubertu sourozenců vyrůstajících

v dané rodině, a tyto kategorie interpretovat ve vztahu k relevantním vývojově psychologickým teoriím.

4.3 Metody a metodologie

Ve své práci jsem se rozhodla použít metodu kvalitativního výzkumu. Bude se jednat o případovou studii, přičemž v rámci případu budou konfrontovány perspektivy jednotlivých respondentů. Ponecháváme přitom otevřenou otázku, zda z výzkumu vyplyne několik analytických příběhů reprezentujících radikálně odlišné vidění tohoto období rodiny z pohledu jednotlivých respondentů, nebo zda se bude jednat o jeden analytický příběh vytvořený na základě vzájemně se doplňujících jednotlivých dílčích perspektiv.

4.3.1 Kvalitativní výzkum

Podstatou kvalitativního výzkumu je velmi široký sběr dat, přičemž na začátku nejsou stanoveny základní proměnné ani hypotézy. Výzkumný problém není založený a závislý na teorii, kterou již předtím někdo vytvořil. Cílem je prozkoumat daný jev a podat o něm co největší množství informací. Induktivní způsob kvalitativního výzkumu výzkumníkovi umožňuje pátrat po vyskytujících se pravidelnostech až po nasbírání velkého množství dat. A závěrem zkoumání je formulace nové teorie či hypotéz. Výzkumník má tedy pole velmi otevřené a až v průběhu zjišťuje, jaký význam zkoumané proměnné mají a jak se navzájem ovlivňují.⁸⁵

4.3.2 Volný rozhovor

Ve své práci použiji volný rozhovor, který je v kvalitativním výzkumu nejvíce používanou metodou sběru dat. Otázky jsou kladeny tak, aby se vztahovaly k názorům, pocitům, znalostem, vnímání nebo zkušenostem či chování. Zaměřuji je na vztahy a komunikaci v rodině, na chování dítěte vzhledem k jeho typickým projevům v období

⁸⁵ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 45.

puberty a zajímám se o reakce okolních členů. Předmětem rozhovoru bude tedy vyprávění subjektu o období dospívání dítěte nebo vyprávění o prožívání a projevech své puberty. Tyto rozhovory budou podle potřeby usměrňovány doplňujícími (otevřenými) otázkami k tématu rozhovoru, popřípadě budou navazujícími otázkami objasněny nejasné body dle kontextu vyprávění. Podstatou vyprávění by měly být situace, které se v představách respondenta pojí s fenoménem puberty a které dospívající prožíval, a reakce rodičů na tyto situace. Předmětem zkoumání bude také to, v čem se reakce rodičů liší i z hlediska odlišnosti prožívání puberty sourozenců.

Otázky pro rozhovor

RODIČE

- Povězte mi, jak probíhala puberta Vašich dětí?
- Jak s odstupem času vidíte synovu a dceřinu pubertu?
- Jak jste jejich pubertu prožívali jako manželé?
- Jak jste prožíval/a pubertu svých dětí?
- Jak prožívaly pubertu Vaše děti jako sourozenci?
- Vzpomínáte si na něco dalšího, co považujete za důležité, co ještě nezaznělo?

SOUROZENCI

- Popiš, jak u tebe probíhala puberta?
- Jak jsi svou pubertu prožíval/a?
- Jak probíhala puberta u tvého bratra/u tvé sestry?
- Jak jste prožívali pubertu jako sourozenci?
- Jak prožívali tvoji pubertu rodiče?
- Vzpomeneš si na něco, co bys chtěl/a dodat?

Dílčí otázky

RODIČE

- Kdy jste si začal/a všímat, že jsou v pubertě?
- Vnímal/a jsi/jste vývoj průběhu puberty?
- Jak jsi vnímal/a váš vztah s dítětem v době puberty?

SOUROZENCI

- Vnímal/a jsi nějaký průběh (vývoj) své puberty?
- Kdy sis začal/a všímat, že jsi v pubertě?

Jak s odstupem času vidíš svou pubertu?

Jak jsi vnímal/a vztah s matkou/s otcem v období puberty?

Jak jsi prožíval/a pubertu svého sourozence?

4.3.3 Analýza dat

Ve své práci použijí tradiční kvalitativní kategorizaci dat, kdy jsou na základě systematického pozorování a hledání pravidelností zařazována do systému kategorií. Při této analýze kladu důraz na vytváření vztahových sítí případu, tak může dojít i k přeměně a shlukování již vzniklých kategorií.

5 Popis případu

Objektem zkoumání v naší případové studii je rodina, která se skládá z rodičů a dvou sourozenců, dcery a syna. V této kapitole přiblížím vztahy těchto členů pomocí několika kategorií. Nejprve ukáži, jak prožívali pubertu oba sourozenci, co za pubertu považují a jak se u nich projevovala. Dále, co za projevy puberty považují rodiče, a poté popíši vztahy všech členů v rodině z různých úhlů zkoumání jevu, jimž se zabýváme, tj. „puberta v rodině“.

Chtěla bych zde popsat samotný průběh života rodiny s pubertálními dětmi, dopad na manželství a vztahy mezi rodiči a dětmi, včetně specifik prožívání puberty syna i dcery jednotlivě.

5.1 Popis respondentů

Výzkumným vzorkem je čtyřčlenná rodina, která se skládá z otce, matky, syna a dcery. Rodiče jsou stejně staří a oslavili tento rok 45. narozeniny. Otec pracuje jako bankéř ve známé společnosti. Rád projíždí krajinu na kole. Nikdy nepohrdne dobrým jídlem a sám se rád angažuje v kuchyni vařením večeře pro rodinu. Matka je učitelkou na střední škole a radost jí vždy udělá kvalitní literatura. Zahrada u domu je jejím koníčkem, zejména se ráda stará o rostliny. V manželství spolu žijí již 23 let.

Dvacetiletý syn studuje na vysoké škole se zaměřením na ekonomii. Je muzikálně založený, hraje na saxofon a je členem kapely. Má rád pohyb zejména v přírodě, poměrně úspěšně leze na skály a věnuje se horolezectví a volejbalu. Čas tráví také u svého počítače.

Dcera, která letos oslaví 18. narozeniny, studuje gymnázium ve městě, kam každý den dojíždí vlakem. Mezi její záliby patří společenské tance. Ovšem občas se věnuje také modernímu tanci. Již dva roky svůj čas nejraději tráví se svým partnerem, je také sportovně založený, vymýšlejí tedy společně nejčastěji aktivní formy vyžití.

Celá rodina má ráda přírodu a rádi tedy spolu tráví čas na procházkách. Proto se také před deseti lety přestěhovali z panelového bytu na sídlišti do nově postaveného domu se zahradou na předměstí menšího města. Součástí domova je také andulka, kocour a dva zakrslí králíci.

5.2 Systém identifikovaných kategorií

Sběr dat se konal v domě respondentů. V září 2016 nejprve poskytli rozhovor rodiče. Každý odpovídal na otázky zvlášť, aby měli soukromí a prostor pro hlubší zamyšlení nad danými otázkami. Začátkem října téhož roku se uskutečnily i rozhovory se sourozenci, které byly ze stejných důvodů provedeny také zvlášť. Rozhovory se sourozenci se uskutečnily v místě bydliště autorky práce. Délka rozhovorů byla podobná: rozsah byl 15–20 minut, přičemž rozhovory byly nahrávány na diktafon (ukázky viz příloha). Po přepsání rozhovorů jsem na základě provedené analýzy textu nastínila výčet kategorií. Poté jsem mezi nimi vytvořila sítě vztahů, shlukla některé do jedné kategorie či vytvořila kategorie nové. Identifikovány byly tyto kategorie:

Začátek puberty. Do této kategorie bylo zařazeno několik výpovědí od všech respondentů, přičemž výpovědi byly podobné. Z výpovědí vyplynulo, že např. u syna byl začátek puberty méně specifikován, u dcery více.

Vnější projevy. Šířkou je tato kategorie nejobsáhlejší. Promítly se zde nejen pubertální projevy dětí jednotlivě, např. vzdor, drzost, ale také se zde tvořil vztah mezi nimi i vztah dětí s rodiči, např. drzost vedla ke konfliktům, vzdor k ochuzení komunikace. Objevily se zde tedy podkategorie, které lze specifikovat jako projevy všech vztahových sítí rodiny, např. komunikace mezi členy rodiny.

Skryté projevy. Zde byly kategorizovány výpovědi popisující projevy, které mají subjektivní zabarvení podle pohledu respondenta na dané situace, např. „*reakce byla velmi impulzivní.*“

Srovnávání syna a dcery. Tuto kategorii tvořily výpovědi matky a otce. Nastínily nám rozdílné projevy dětí a také vztahy mezi nimi, např. vzdorovitost dcery a převážně klidné reakce ze strany syna.

Trvání, konec, vývoj puberty. Charakteristické pro tuto kategorii je širší vytvořených podkategorií. Popisuje prožívání puberty syna i dcery podle rodičů, pohled na prožití vlastní puberty syna i dcery a umožňuje nastínit vztahů dětí s rodiči. Konec puberty byl přitom charakterizován velmi nejasně, např. z výpovědí matky, kdy věkově ohraničila konec puberty, ovšem v pozdější výpovědi poznamenala, že „*dcery puberta je asi na celý život.*“

Charakterová vlastnost. Popisuje charakterové vlastnosti syna a dcery. Sítě vztahů výpovědí jsou mezi respondenty totožné, např. syna považovali respondenti za klidného a dceru za vzdorovitou. Do této kategorii byly zařazeny výpovědi všech respondentů kromě syna.

Výpověď o partnerovi. Tato kategorie se rozlišuje na podkategorie „Výpověď manžela o manželce“ a „Výpověď manželky o manželovi“, Tyto kategorie charakterizují vztah mezi partnery. Například jak spolu komunikují, jak sebe vnímají, jaký mají na chování druhého názor apod.

Názor na optimální výchovu dítěte. Kategorie se rozděluje na podkategorie: „Názor otce na optimální výchovu dítěte“ a na „Názor matky na optimální výchovu dítěte“. Tyto dvě kategorie mezi sebou mají minimální shodu ve výpovědích jednotlivých respondentů.

Manželství. Do této kategorie byly zařazeny obecnější výpovědi rodičů vztahující se ke vztahu matky a otce.

Vztah s rodiči. Do této kategorie spadají podkategorie „Vztah s otcem“ a „Vztah s matkou“. Jsou do této složky řazeny výpovědi syna a dcery.

Vztah se sourozencem. Do této kategorie byly zařazeny výpovědi syna a dcery, např. podkategorie vzájemná komunikace.

Vztah mezi rodiči. Do této kategorie spadají výpovědi syna a dcery a jejich názor na vztah jejich rodičů, například jak rodiče spolupracují při řešení zátěžových situací.

Vztah s vrstevníky. Tato kategorie byla sycena především výpověďmi o situacích, které syn a dcera prožívali v období puberty, např. zážitky prožívané ve škole či ve volném čase.

Doplňkové kategorie. Do této skupiny patří ty kategorie, které spíše zpřesňují určitou kategorii výše vzniklou, ovšem svým určitým specifickým nejsou vhodné k připojení ke kategorii obecnější. Specifické jsou především v šířce výpovědí, ovšem obvykle jsou syceny výpověďmi pouze jednoho respondenta. Informace z těchto kategorií jsou užitečné. Jedná se o kategorie: „Prožívání puberty rodičem“ a „Příčina pubertálního chování.“

5.3 Kategorizace na základě projevů puberty

5.3.1 Projevy puberty z pohledu dcery

Ve společenském povědomí jsou jako projev puberty označovány obvykle fyzické změny člověka, čehož si byla vědomá i dcera, která s humorem poznamenala, že fyzických či tělesných odlišností si zajisté všimla. A že právě jednu z této skupiny změn, mimo dalších, považovala za začátek své puberty. *„Já myslím, že to začalo, tak jako když jsem se stala ženou (...) Jo asi tak od jedenácti.“* Další změny, které ji zpočátku doprovázely, se týkaly chování. *„Byla jsem taková protivná, všechno mě štvalo (...) S nikým jsem se nebavila, bylo to takový, jakože mě nic nezajímá.“* Nechtěla se nadále zapojovat do běžných činností, vše, co by jí mělo připomínat nějaké povinnosti, se začalo zdát velmi otravné. Dalo by se tedy říci, že začátek zkoumaného procesu vnímala z pohledu narůstajících anomálií v jejím životě.

Stavy odtržení se od okolního světa ji doprovázely i nadále. Nechtěla se s nikým bavit, zavírala se do svého pokoje a potřebovala hodně svého prostoru. Začala

zanedbávat určité skutečnosti, které jí do té doby lhostejnými nebyly. Například se změnil její postoj ke škole a souvislostem patřícím ke vzdělávání. Studium jí již nic neříkalo a se spolužačkami si přestala rozumět - „*Škola, hmmm to vůbec, nezám prostě (...)* *Ve škole s holkami taky hrozný, proto jsem se vždycky držela víc kluků.*“ Měla pouze pár svých blízkých přátel, na které v tomto období nezapomněla, ke kterým měla stále důvěru a kteří jí byli oporou. Kamarádi byli především ti, kteří sdíleli stejné potřeby a kteří začali mít také odporující tendence k autoritám. Trávili společné chvíle, které měly prioritní nádech motto „*rodiče a škola jsou nepřátelé*“.

Velký důraz kladla na svůj vzhled, a to zejména z pozice srovnávání se s ostatními dívkami. Sebe vnímala jako nedokonalou, podřadnou, stále na sobě hledala jen chyby a cítila se méněcenná vzhledem k okolí. Poznamenala, že se na sebe nemohla ani podívat.

Další doprovázející projevy puberty se u ní objevovaly zejména v jejích náladách. Stále ji rozčiloval okolní svět, což dávala najevo především svými emocemi. Byla podle svých slov drzá, protivná a zlá. „*Rodiče furt jenom jako běž se učit, a to mě jako hrozně štvalo (...)* *Byla jsem protivná (...)* *S bratrem jsme furt na sebe štěkali, hádali se...chtěla jsem být prostě sama.*“ Měla pocit, že se chce jen zavřít do svého pokoje, jíst, pít a nic nedělat. Ve vztazích s okolím, a to zejména s rodinou, potřebovala mít názorově navrch. Každý jiný názor než její vlastní byl pro ni špatný. Chtěla prosadit sebe, své postoje a představy. S rodiči i s bratrem se často dostávala do konfliktů, reagovala velmi drze a jejich názory ignorovala či zatracovala.

Tyto způsoby myšlení a chování jí také přinesly první zážitek s alkoholem. „*Zkazila jsem se možná tím, že jsem se opila poprvé v pubertě. To mi bylo kolik? Šestnáct? To jsem poprvé okusila alkohol.*“ Na tento zážitek nevzpomíná ráda, ovšem je pro ni příkladem toho, jaké nezodpovědné myšlení v tu dobu měla.

Postupem času si začala více uvědomovat své nálady. Pomohly jí k tomu náznaky situací v rodině a také důsledky jejího chování. „*Když už na mě začali křičet, že se s nimi nebavím, že je ignoruju (...)* *To bylo teď k tomu konci té puberty (...)* *Tak jsem si jako začala uvědomovat, jakože rodiče jsou hlavní. Takže bych se jim měla věnovat. Měla bych si jich víc všímat (...)* *Školu tu taky, protože má vliv na tu budoucnost.*“ Začala si uvědomovat, co pro ni rodina znamená, a dokonce měla pocit, že jim tu dobu odporu, musí vynahrazovat. Nyní se snaží tedy s nimi mluvit tak, aby o všem věděli. Věkově období konce puberty datuje na konec svých šestnácti let, ale

v rozhovoru také s úsměvem poznamenala, že si není jistá, jestli v pubertě ještě náhodou není.

Bylo to pro ni období plné změn a uvědomení si nových skutečností. Plné zkoušek životem, a tedy také hodně krušným obdobím. Říkala, že díky pubertě si mohla v sobě urovnat priority života, že má teď na život lepší pohled a lépe se vyzná v situacích, které jí přináší.

5.3.2 Projevy puberty z pohledu syna

Syn si matně vzpomíná, kdy mu puberta nastala, nevybavily se mu téměř žádné projevy, které by v jeho životě znamenaly nástup zkoumaného procesu. „*Popravdě nevím, kdy začala (...) se mnou se to hodně konfrontovalo s tím nástupem na gympl. Já na gympl nastoupil v 11 ve 12 asi.*“ Mluvil o průběhu puberty, o tělesných změnách či o vyhrazování si názoru, ale začátek puberty více nespécifikoval. Na pubertu vzpomíná spíše z hlediska již rozběhlých změn, a příznaky nástupu puberty proto neurčil. Poznamenal, že své puberty si nezačal všimnout asi kvůli nástupu na gymnázium, kdy se zaměřoval na učivo a na to, aby zapadl do kolektivu. To, že si začátku puberty nevšiml, zdůvodňuje náročností učiva a kamarádstvím se spolužáky. Poznamenal, že pokud by nenastoupil na novou školu, měl by více času zaměřit se na prožívání svých změn.

To, co považuje za charakteristické pro období puberty, je objevování nových věcí. Prožíval totiž okamžiky, které popisuje jako momenty neohrožení, kdy se cítil, že může dělat cokoli. Nebral ohled na důsledky a choval se bez rozvahy. Díky těmto pocitům poznával nové věci a dostával se do situací, které dříve nezažil a které pro něj byly nové. Zmiňuje například první zkušenost s alkoholem či změnu vnímání opačného pohlaví a spousty zážitků s kamarády. Podle něj se v tomto období odehrávaly momenty dobré i zlé.

Další projev, který charakterizoval v souvislosti s procesem puberty, nazval „vyhrazování názorů“. V souvislosti s tím řekl, že byl dosti v konfliktu se svým otcem. Měl pocit, že to, co otec dělá, dělá špatně. Nepochopil ho a snažil se ho v situacích spíše slovně napadat a „vnutit“ mu svůj názor. Především šlo o situace ve vztahu k sestře. Zdálo se mu, že názor jeho otce není ten správný, kterým by měl dceru vychovávat. Zpětně si toto chování odůvodnil tím, že byl ovlivněný svým spolužákem. „...*byl jsem vlastně hodně ovlivněný kamarádem, se kterým jsem celá léta seděl na gymplu, protože*

ten tátu neměl, ten od nich odešel (...) tak možná jsem to dost pochytit od něj.“ Připustil, že v pubertě je člověk snadno ovlivnitelný okolními vlivy. Měl dále pocit, že je celý svět proti němu. Snažil se tedy získat si svůj nadhled nad situacemi a usměrnit své názory.

Období puberty z hlediska zasazení do jeho dosavadního života popisoval jako opravdu dlouhý úsek, který je nesnadno specifikovatelný, ve kterém se odehrála zatím nejzajímavější část jeho života.

5.3.3 Projevy puberty z pohledu otce

Otec si nemohl vzpomenout, v jakém věku se děti dostaly do puberty a špatně se mu určovalo i celé období, které by pubertou mohl nazvat. Neví, kdy proces začal nebo kdy skončil. Spíše specifikoval určité projevy, které tento proces doprovázely. U dcery poznamenal, že projevy začal pozorovat na základní škole, možná již na prvním stupni. U syna nástup pubertálních projevů neupřesnil věkově. Charakteristické pro jeho vzpomínání na zkoumaný proces bylo srovnávání puberty dcery a syna. *„U dcery probíhala bouřlivěji, u syna méně bouřlivě.“* Vzpomínal na pubertu tedy na základě srovnávání projevů svých dětí.

Mnohem lépe dokázal určit projevy u dcery, zdůvodnil to tím, že u ní byly mnohem znatelnější. Za typické příznaky označil trucováním, vzdorovitost a zájem o chlapce. Dalo by se tedy říci, že změnila své smýšlení. Začala se více uzavírat do sebe a méně se starala o okolní situace, které ji zajímaly doposud. Změnila své zaměření pozornosti. Upínala se více na věci, které dříve nepovažovala za důležité.

Výraznou změnou v jejím smýšlení a v chování bylo zdůrazňování svého subjektivního vnímání okolního světa. *„Začala mít svoji hlavu, odmlouvala (...) chtěla si o věcech rozhodovat spíše sama - dělat si je po svém. Když jí člověk řekl, ať udělá určitou věc nějak, ona ji na just udělala po svém jinak. A to i za předpokladu, že věděla, že je to tak špatně. Záměr měla ten, aby to bylo po jejím.“* Měl pocit, že začala hodně vyjadřovat svůj vzdor a více než rodinu potřebovala kamarády a svého přítele. Projevovalo se to i ve sféře oblékání. Změnil se jí styl módy a nenechala si poradit. Spíše naopak, pokud otec vyjádřil nadšení pro určitý kus oblečení, bez rozvahy ho zamítla, i kdyby se jí špatný nezdál.

Otec si nemohl vzpomenout na pubertální projevy syna, což odůvodnil tím, že je klidnější, a tak jeho projevy nebyly nikterak výrazné. Nedokázal říci, že by se jeho syn nějak změnil. A zprvu necharakterizoval situace, které by mohl pokládat za pubertální. Později však poznamenal, že syn také začal měnit své chování a smýšlení. Nejviditelnější bylo to, že se snažil mít za každou cenu pravdu, a to jak vůči jeho názorům, tak názorům ostatních, a to v téměř každé situaci. Snažil se sám sebe prosadit, aby jeho názory vždy obstály a ostatní zpochybnil.

Otec cítil, že se změnila jeho role v životě dětí, aniž by vůči nim změnil postoj či chování. Začaly ho vnímat jinak, i když byl stále stejný. Syn ho více „kontroloval“ v jeho jednání, začal mu radit, a naopak od něho požadoval informace o věcech, které ho dříve nezajímaly, například práce na zahradě či příhody, které on prožíval v jeho věku. U dcery vnímal, že již nebyl oporou, ale spíše přítěží, že tedy nemá v jejím životě tak velký význam. Ona si našla přítele a jeho názory se pro ni nejevily jako podstatné.

U obou sourozenců poznamenal, že možná ještě v pubertě jsou.

5.3.4 Projevy puberty z pohledu matky

Začátek puberty matka datuje na stejný věk obou sourozenců. Synova puberta začala, když začal chodit do osmého ročníku základní školy, resp. do tercie na gymnázium. U dcery si nebyla jistá, jestli se u ní puberta neprojevovala již v sedmém ročníku, a poznamenala, že změnila hodně své chování, což se projevovalo především v nástupu velké vzdorovitosti. U syna déle vzpomínala, kdy se zkoumaný proces projevil, a na změny v jeho chování si nemohla vzpomenout. *„Oni nastoupili oba dva stejně. A řekla bych, že dcera mohla být asi v osmičce, no spíš v sedmičce už, a syn ten byl vlastně (...) v tercii asi tak.“*

Synovu pubertu celkově nazvala jako bezproblémovou a spíše veselou. Převážně byl pozitivně naladěný. A jeho chování nemělo výrazné změny. *„(...) bylo to tak zvláště v klidu, že si neumím vůbec vybavit, kdy by jako byl ošklivý (...) nepředváděl se před třeba příbuznými nebo kamarády, nezažila jsem to.“* Výkyvy v jeho náladách zaznamenala pouze tak jednou za čtvrt roku, kdy chtěl velmi prosadit své názory. Ovšem vždy si uvědomil, že prosazování se proti rodině není vhodné, a situace dále řešil. Chtěl, aby vztahy mezi všemi byly urovnané. Syn je z pohledu matky empatický a vnímavý k řešení mezilidských situací. Vždy všechny rozpory řešil okamžitě.

Komplikovanější průběh puberty měla dcera. „*Myslím si, že tam to teda opravdu hodně zaskřípalo (...) teda strašný vzdor. A pak to jakoby ta intenzita toho vzdoru nebyla třeba dennodenní, ale objevovaly se spíš takové sinusoidy.*“ Matka pocítovala ze strany dcery určitou bariéru, kterou bylo velmi těžké překonávat. Když se střetly jejich názory a vznikla hádka, dcera využívala situace či křivdy dávno minulé. Matka dále popisovala, že byly dny, kdy s dcerou okolo sebe mlčky chodily. Ale vždy kladla důraz na to, aby se usmířily a vysvětlily si situaci, jak ji vnímají. Jednou se omluvila jedna, podruhé zas druhá. Bylo to velmi vztahově náročné, odůvodňuje to tím, že je dcera ve znamení lva, které předpokládá „tvrdohlavost“. Projevy vzdoru se uklidňovaly postupně a nyní již nejsou nikterak výrazné. Dcera si našla přítele, což matka považuje také za velký faktor v uklidnění její náladovosti.

Další projev puberty u dcery nastal v oblasti oblékání. Začala o sebe mnohem více pečovat, více se pozorovat a vyžadovala to, co v minulosti nepovažovala za potřebné. Vybírala si dražší značkové oblečení, které dříve považovala spíše za povrchní záležitost, ovšem nyní se stalo středem zájmu. To probíhalo asi v první polovině zkoumaného období. Matka se dceři snažila vysvětlit, že značkové oblečení považuje za zbytečné, ale dcera jako by neposlouchala, až když si uvědomila více finanční stránku věci, napětí v této oblasti povolilo.

Pubertu obou sourozenců popisovala matka především za pomoci jejich srovnávání. Dcera byla vždy v chování výraznější a syn méně. Poznamenala, že je těžké určit období, kdy jejich puberta skončila, a myslí si, že v ní stále ještě jsou. Jen se určitým stylem vyvíjí a její projevy jsou na ústupu.

5.4 Kategorizace na základě sociálních faktorů

5.4.1 Vztahy mezi sourozenci

Syn si jen matně vzpomíná na doby, kdy si společně se sestrou hráli a povídali si každý den. Přisuzuje to do jisté míry přestěhování rodiny z bytu do většího domu. Od té doby měli se sestrou oddělené pokoje, což podle něj představuje i pomyslné rozdělení jejich komunikace. I když se snažil se sestrou komunikovat stejně často jako dříve, ona ho

nyní vzdorovitě vyháněla a byla na něj, podle jeho názoru, velice protivná. Čím více se snažil s ní komunikovat, tím více se u sestry prohluboval vzdor proti němu.

Syn si však byl vědom určité změny v komunikaci se sestrou, která se negativně promítala do jejich vztahu. A sice, že se snažil sestru vychovávat. Odůvodnil si to tím, že byl ovlivněn svým spolužákem. „*Měl jsem spolužáka, který mi říkal, že zastává otce (...) nevlastní táta to nedělá dobře.*“ Syn měl tedy potřebu sestru napomínat, rovnat, vést k vyšším hodnotám. To v sestře probouzelo ještě větší vzdor k němu a záminku k dalším konfliktům.

Dcera od začátku puberty vnímala změnu ve svém chování. Měla stále větší potřebu uzavírat se do sebe a nekomunikovat s okolím. Ráda se zavírala do pokoje a užívala si svého prostoru. Cítila se podrážděně a mnoho věcí ji rozčilovalo více než dříve. Čím častěji za ní bratr chodil, tím se její náladovost zhoršovala. Vztah se svým bratrem popsala jako „hrozný“. Dosavadní komunikace se přeměnila ve formy konfliktní: hádky, hlasité výměny názorů a cílené naschvály. „*Furt jsme po sobě štěkali a takhle (...) furt jsme na sebe nadávali (...) hodně často jsme se hádali.*“ Jejich komunikace se tedy v období puberty velmi zhoršila.

Postupem času si dcera uvědomovala, že její bratr se ke konfliktu staví dobrým způsobem - snaží se najít vždy řešení sporu, a i když se hádají, vždy to chce dořešit tak, aby z konfliktu nevznikaly dlouhodobé situace. Popsala bratra jako klidného člověka, „*který se ani hádat neumí.*“ Je podle jejího názoru velmi empatický. Nastínila jednu situaci, kterou si pamatuje, kdy se bratr zachoval hruběji, než ho znala, ale spíše jí to přišla jako nemilá shoda náhod. „*Jo vyrazil mi dveře (...) takového jsem ho ještě nezažila (...) a pak jsme zas po sobě chvíli neštěkali (smích).*“ Uvědomovala si, že jeho názory nebyly špatné a fakt, že vždy rozpor mezi nimi chtěl urovnat, ji přiměl k myšlence „proč se já neumím v konfliktních situacích chovat jako on.“

Sourozenci však ve výpovědích vzpomínali i na chvíle, kdy na své rozeprě zapoměli a vzájemně se respektovali, na dny, kdy si spolu opět hráli, rozuměli si a prožívali spolu chvíle připomínající předchozí doby. Bylo jich ovšem podle nich velmi málo.

5.4.2 Komunikace dětí s vrstevníky a sociálním okolím

Sblížení vztahů v pubertálním období pocítila dcera u určité skupiny svých vrstevníků. Cítila, že oni jako jediní jí rozumí, protože projevovali stejné postoje jako ona sama. Navzájem se podporovali v odporu k autoritám. Jejich prioritou v trávení společného času bylo co nejvíce si tento čas užít, naplnit ho nezapomenutelnými zážitky, vyzkoušet nové věci.

V uzavřenějším kolektivu, ve školním prostředí, to již tak úžasné nebylo. Spolužačky ji naopak začaly rozčilovat, a tak spíše komunikovala se spolužáky. Největší podporu zažívala ze strany své nejlepší kamarádky, se kterou se znala již mnoho let. Jí se mohla svěřit opravdu se vším, co ji trápilo. Kamarádka je stejného věku jako ona, což přispělo k jejich vcítění se do situací druhé.

S nástupem na gymnázium začíná podle syna také jeho období puberty. Vztahy s vrstevníky měl tedy hned ze začátku složité. A to z důvodu nového prostředí plného nejistoty, které ho dostávalo do tlaku vytvořit si „své místo“ mezi spolužáky. Uvolnění od tlaků tvořených nejistotami hledal v počítačových hrách, ale jen „*ve velmi rozumné míře.*“ Dále vypovídá, že byl ovlivněný spolužákem, se kterým celá léta seděl v lavici. Spolužák byl z rozvedené rodiny a měl pocit, že musí zastat otcovskou roli. Respondent se domnívá, že tím, jak si o tom společně často vyprávěli, měl pak nutkání mluvit do výchovy své sestry.

Člověk je v období puberty podle syna velmi snadno ovlivnitelný různými vlivy. A pokud se člověk „chytne“ špatného návyku, je pro něj velmi těžké se ho zbavit. Je tedy důležité, aby o nich člověk věděl, byl o nich dostatečně poučen, a tak měl větší šanci je rozeznat a vyhnout se jim. To například vyzdvihl u svých rodičů, kteří mu zakazovali trávit do noci čas s kamarády. Říkali mu, že jeho kamarádi třeba to vzdělání nikdy potřebovat nebudou, ale pro jeho budoucnost je to zásadní. Proto, aby měl do budoucnosti možnost volby, aby měl širší okruh svých zájmů a aby měl šanci si vybrat, co bude chtít.

S kamarády tedy trávil čas málo, ale vyprávěl také o zážitcích, které společně zažili. Zejména to byli blízcí přátelé stejného věku, které znal delší dobu. Také toužili po dobrodružství, po okušení něčeho nového, po zážitcích, na které budou vzpomínat ještě dlouho po uskutečnění. Zažívali společně „*chvilky neohrožení, kdy se cítili plní energie a zralosti na překonávání vlastních hranic.*“

5.4.3 Vztah dětí s rodiči

S matkou měly děti důvěrný vztah. Chodily za ní s potřebou svěřit se se svými problémy nebo pro radu, jak se zachovat v určité situaci. Syn vztah s matkou popsal takto: *„Jediný člověk, ke kterému jsem mohl přijít, všechno mu svěřit a on mě podržel (...) bez ní bych to nepřežil ve zdraví.“* Rady, co mu dávala, byly pro něj velmi důležité a věděl, že se na ni vždy se všemi problémy může obrátit.

Dcera svůj vztah s matkou popisuje jako proces, ve kterém se velmi střídaly postoje. Když spolu byly v konfliktu, bylo to pro dceru velmi dlouhé období. Matka vždy vyžadovala, aby konfliktní situace ihned dořešily, ovšem mezi nimi to trvalo i pár dnů. A když se dcera nepřišla omluvit, přišla matka po určité době za ní a chtěla si o problémech promluvit. Dcera dále popisuje, že měla stavy, kdy jí matka přišla jako „cizí“ člověk: *„proč se tak chová, proč je tak zlá, já jí ani nepoznávám.“* Ovšem ve chvíli, kdy spolu neměly spor, byla pro ni také osobou, které se může svěřit se vším. Cítila od ní velkou důvěru a blízkost.

Syn byl s otcem často v konfliktu, nechápal jeho chování a postoje. Když řešil otec situace s dcerou, jemu se zdálo, že je řeší špatně, tak se s otcem dostávali do konfliktu. Názorově se snažil mít navrch a postoje svého otce neakceptoval. Syn měl pocit, že to, co dělá otec, by on zvládl mnohem lépe. Hodně také zasahoval do výchovy své sestry. Právě přístup otce k dceři se synovi zdál nejvíce chybným. Snažil se téměř ve všech situacích prosazovat proti svému otci. Na druhou stranu mu otec předal spoustu informací ohledně života, které mu pomohly, a byl za ně rád. Například mu rád pomáhal na zahradě. Naučil se, jak se má o ni starat, a vytvořil si díky němu vztah k přírodě. Velmi ho zajímalo, jak otec prožíval jeho věk. Bavilo ho poslouchat jeho historiky z pubertálního období a chtěl být jako on. Naslouchal mu a radil se s ním o životě. Syn uvedl, že díky otci se poučil z jeho chyb a vyhranil si svůj názor na životní situace.

Dcera s otcem v období puberty příliš nekomunikovala, a to z toho důvodu, že neměla potřebu kontaktu s ním. Pouze ve chvíli, kdy chtěla někam pustit, věděla, že on jí to dovolí. Byl pro ni tedy podpora z hlediska svých potřeb scházet se s vrstevníky. Naznačila, že otec v období její puberty měl složité období v řešení svých osobních problémů. I z tohoto důvodu neměla potřebu s ním komunikovat více.

Pohled syna na rodiče se postupem času měnil: *„(...) byli jsme ze začátku v konfliktu (...) postupně se mi na ně ale pohled měnil, začneš si myslet, že vlastně to, co*

oni říkají, není zas tak úplně špatný (...) Na jednu stranu je začneš pak dost obdivovat.“ Také popisuje, že se ho rodiče snažili směřovat k určitým hodnotám. Velký tlak cítil směrem ke studiu, kdy od něj vždy očekávali plné nasazení. Cítil, že pro něj chtějí udělat co nejvíce, aby se v budoucím životě měl o co opírat. Rodiče se snažili jeho chování a hodnoty usměrnit k hodnotám a reakcím, které pro ně znamenají nejlepší životní cestu. Dále vzpomínal i na spousty legračních momentů, které s rodiči zažil, na aktivity, které s rodinou prožíval.

Dcera také popisuje tlak ze strany rodičů ve vztahu ke studiu. Toto ji však velmi rozčilovalo: *„Jo oni pořád jdi se učit a mě to strašně štvalo (...) jen jsem nad učením seděla, koukala do něj a nic, myslela jsem úplně na něco jiného.*“ Sama vzpomíná, že na rodiče byla hodně drzá. Často byli v konfliktních situacích, kdy na jejich otázky ostře reagovala nebo neodpovídala. Mnohdy zažila, že za toto chování jí rodiče udělili trest jako zákaz mobilního telefonu nebo televize, nesměla jít ven s kamarády apod.

5.4.4 Srovnání průběhu puberty syna a dcery

Z výpovědí respondentů vyplývá, že u syna byla puberta spíš méně bouřlivá. U dcery probíhaly projevy puberty znatelněji a vztahy ostatních členů rodiny s ní byly komplikovanější a náročnější. Puberta se velmi projevila i ve vztahu mezi synem a dcerou. Jak popisují rodiče, byli na sebe „jako pes a kočka“. Především dcera byla ta, která synovu pozornost odmítala, což pro otce nebylo pochopitelné. *„Je to zvláštní z pohledu dcery, tomu já úplně nerozumím (...) ona se o něho může opřít.*“ Respondenti se také shodli v tom, že puberta sourozenců byla opravdu odlišná. Zdůvodňují to povahou dětí a tím, že jsou odlišného pohlaví. Matka v této souvislosti zmiňuje také sluneční znamení a přikládá tomu velký význam, kterým poukazuje na odlišnost projevů puberty. Zatímco dcera je dominantní dívka ve znamení lva, syn je empatický klidný chlapec ve znamení raka.

U dcery se tedy puberta projevovala zejména obrovskou vzdorovitostí vůči ostatním, potřebovala se uzavírat před nimi do svého pokoje a mít více prostoru pro sebe. Při domácích povinnostech, které se týkaly obou sourozenců, se jim dcera snažila vyhnout. Nastávaly konfliktní situace, do kterých se ovšem syn dostat nechtěl, a tak obvykle danou práci raději udělal on. Chování syna bylo klidné, otec si téměř nevšiml, že by pubertou procházel. Žádný člen rodiny, ani syn si příliš nevzpomínali, kdy se do

puberty dostal nebo jak se u něho projevovala. Výrazným projevem u něho bylo prosazování svých názorů. Chování při řešení konfliktních situací tedy probíhalo u obou sourozenců jinak. Syn se snažil konfliktům spíše předcházet, dceři naopak nevadilo se do nich dostávat.

Situaci s oblečením řešili rodiče pouze u dcery. Začala vyžadovat značkové oblečení oproti tomu, co nosila doposud. Více se pozorovala a srovnávala s ostatními. Toto u syna nenastalo. Pouze v podobě toho, že si začal všimát svých fyzických změn. Začalo mu záležet více na vzhledu, ale neprojevovalo se to nějak výrazně. Ve výpovědích rodičů toto nebylo tématizováno.

Průběhem puberty se u dcery měnila síla vzdoru, a to od nejsilnějšího po téměř neznatelný. Nejprve se u ní projevovala silná vzdorovitost, stále větší potřeba uzavírat se před okolím a větší tvrdohlavost v zastávání svých názorů. Postupně však intenzita těchto projevů klesala. U syna, alespoň dle vyjádření matky, byl průběh puberty stále stejný. Když se dostal do konfliktní situace, snažil se jí ihned vyřešit. Jeho vzdorovitost se projevovala pouze ve smyslu prosazení svého názoru, ale pouze po hranici konfliktu. Nechtěl se dostávat do příliš vypjatých situací.

5.4.5 Vztah mezi rodiči

Z výpovědi rodičů bylo zřejmé, že se v mnoha ohledech neshodují. Oba byli vychováni rozdílně, a mají tak na výchovu vlastních dětí odlišný názor.

Otec pozoroval, že se chování dětí mění, což se projevovalo zejména větší vzdorovitostí, stáním si za svým názorem, odpoutáváním se od otce. S dětmi komunikoval stejně jako dříve, ale cítil, že jejich přístup není stejný. Většinu z jeho názorů začaly brát za špatné a prosazovaly si své vlastní. Nepotřebovali jako dříve jeho fyzickou přítomnost, ale zaměřovaly se více na sebe a své vrstevníky. Cítil se odstrčenějším, ale nebral to za zlé.

Jeho postoj k nim byl spíše přátelský než autoritářský. Vyžadoval, aby se děti učily ze svých vlastních chyb, proto jim nepřikazoval, co mají a nemají dělat. Zejména u syna vyžadoval větší volnost, aby se poučil z vlastních chyb, ale pokud by synovo chování již přesáhlo míru rozumného chování nebo se dostal do problémů, zasáhl by. Matka měla jiný názor. Matku otec vnímal jako „hlavní řídicí orgán“ rodiny. A to z toho důvodu, že potřebuje mít nad vším kontrolu a pomocí příkazů a zákazů s dětmi

komunikuje, ale to jemu blízké není. Právě z příčiny odlišnosti názorů na uplatňování výchovné strategie poté docházelo k neshodám.

Matka se velmi starala o život svých dětí. Měla potřebu o všem vědět a se vším pomoci. Pro ni je důvěrný vztah s dětmi a kontrola nad jejich chováním ve výchově dětí prioritní. O to obtížnější pro ni bylo období vzdoru, kdy chovat se jako autorita znamenalo vyvolávat velmi impulzivní reakce ze strany dětí. Snažila se co nejvíce předejít tomu, aby se dětem stalo něco špatného. Proto z pozice rodiče direktivně zakazovala to, o čem nebyla přesvědčena, že by mělo na děti dobrý vliv. Snažila se jim předat co nejvíce ze svých zkušeností, aby chyby nemusely opakovat. Chová se tak proto, že ona sama byla takto direktivním přístupem vychovávána a nyní je svým rodičům za takový přístup vděčná. I když si uvědomovala na základě svých zkušeností, že její reakce zprvu děti nepochopí. Ovšem efektivnost tohoto přístupu jí dodává smysl takto k výchově přistupovat.

Otec si nastavil s dětmi kamarádský vztah, ale podle matky to nefungovalo. Díky tomu z jeho strany nebyla podporována, spíše – z pohledu matky – naopak její autoritu svým chováním shazoval. Důkazem byly situace, kdy se děti nejprve zeptaly jí, pokud chtěly někam pustit. A pokud jim to nedovolila, zeptaly se otce a ten jim „všechno povolil“. To matka považuje za největší chybu v komunikaci s otcem. Uvedla příklad jedné ze situací, na které názorně ukazuje, proč jí tento přístup komunikace nevyhovoval. Dcera chtěla jít večer za svojí kamarádkou, která neměla doma rodiče na víkend. Matka neznala její kamarádku ani její rodiče, takže jí to zakázala. Dcera však šla za svým otcem a ten ji pustil, takže odešla.

Matka svůj postoj zdůvodňuje tím, že bude ta, která se o dceru bude starat, když jí nebude dobře, a otec bude spát. Nešlo tedy jen o to, že otec měl jiný názor na výchovu, to by se dalo vyřešit či se dohodnout na kompromisu, ale „šlo o princip“. O princip toho, že ona je „za špatnou“ v očích dětí, když jim něco nedovolí, a on je ten, který není přísný a je tedy pro děti hodný. Ovšem ona se o děti stará, když jim není dobře, proto by očekávala i od otce stejný přístup k řešení takových situací.

Proto si matka myslí, že má právo dětem zakazovat to, o čem si není jistá, že by dobře dopadlo, a očekává manželovu oporu. Naopak otec si stojí za názorem, že by se děti právě z těchto situací měly poučit, ale ostatní dopady tolik neřeší. Výpovědi otce i matky nicméně tato rozdílná stanoviska potvrzovaly.

Z výpovědí rodičů bylo zřejmé, že se v mnoha ohledech neshodují. Oba byli vychováni rozdílně a mají na výchovu dětí odlišný názor. Jejich komunikace vážla především při domluvě na konkrétních situacích. Konflikty nastávaly v období puberty většinou kvůli dětem. Shodli se na tom, že jejich vztah to neohrozilo, jen to bylo velmi náročné období. To, jaký má druhý svou osobnost, názory a postoje, věděli již předem. Pubertální chování dětí však navodilo více situací, kdy se střetávali právě v oblastech rozdílného názoru. Otec se vyjádřil tak, že puberta na jejich vztah měla dopad v častějších hádkách kvůli dětem, i matka se vyjádřila v tom smyslu, že to bylo velmi náročné období vztahově.

Názor sourozenců na rodiče byl stejný, shodli na tom, že rodiče se snažili držet spolu, ale že jim to moc nešlo. Plně si uvědomovali rozdílnost v rodičovských názorech. Věděli, že otec jim hodně dovolí a matka zase více zakáže. Sourozenci si to uvědomovali a tuto neshodu názorů využívali pro svůj prospěch.

5.4.6 Současnost

Nyní si syn uvědomuje, že jeho pubertální chování špatně ovlivnilo jeho jednání, že se v některých situacích choval nevyzrálé. Ve vztahu s otcem si je vědom, že chybně zhodnotil jeho chování. S odstupem času ví, že otec neměl špatné názory a špatný přístup k dceři. Začal rodiče obdivovat v tom, jak zvládali situace, se kterými se v jeho pubertálním období setkávali. Uvědomil si, že je musel v určitých situacích velice „štvát“, a to nejen z důvodu toho, že se neustále snažil sestru „rovnat“ v jejím chování, ale také proto, že si myslel, že se otec staví k situacím špatně a že on sám by je zvládl lépe. Je rodičům vděčný za to, jak k němu přistupovali, a domnívá se, že se ze svých chyb poučí.

Dcera má pocit, že se bratr v současnosti změnil, že je jiný než v pubertálním období, kdy byl spíše klidnější. Nyní má pocit, že naopak začíná být na rodiče drzý a „*má takové ty svoje filozofický nálady.*“ Zdá se jí tedy, že jeho puberta proběhla klidněji než současné období, kdy začal chodit na univerzitu a více se od rodiny odpoutává.

Zpětně, když vzpomíná na vztah se svým bratrem, mrzí ji, že se nedokázala chovat jako on, že nebrala ohledy na ostatní. Podobný pocit má i ve vztahu k rodičům. Nyní se jim snaží vše vynahrazovat. Má rodinu na prvním místě, snaží se s nimi být co

nejvíce v kontaktu, rozvíjet s nimi dobré vztahy a vynahrazovat období, kdy je ignorovala. Školu se také snaží brát více vážně, přistupovat k ní zodpovědně, protože si uvědomila, jak velký vliv má vzdělání na její budoucnost. A je ráda, že jí rodiče tuto hodnotu umožnili poznat.

Všichni respondenti měli nicméně v rozhovoru chvíli, kdy vnímali pubertu jako proces nedokončený, a to jak u syna, tak u dcery. Konec puberty se každý pokusil identifikovat, ale jejich názory se nevyznačovaly velkou mírou jistoty.

5.5 Shrnutí případové studie

Dcera své pubertální období pocítovala zejména na změně svého prožívání vtahu k sociálnímu okolí. Začala mít stavy vzdorovitosti, kdy nechtěla komunikovat téměř s nikým. Rodiče začala vnímat jako autority, se kterými téměř ztratila zájem o kontakt, a jejich názory pro ni znamenaly negativně zabarvené argumenty a důvody ke konfliktu. Z mnoha kamarádů si vybírala pouze některé, se kterými chtěla nadále udržovat přátelský vztah, s několika neměla potřebu nadále udržovat komunikaci. Bratra stejně jako rodiče „postavila na okraj svého žebříčku zájmů.“ V tomto období poznala svého přítele, se kterým trávila co nejvíce volného času. Znamená to pro ni první zkušenost týkající se mladého partnerství. Prožívala také situace s kamarády, které se v pubertálním období odlišovaly od zážitků prožívaných doposud. Svě období puberty bere nyní s humorem a zároveň s uvědoměním si chování, které podle ní nebylo z pohledu ostatních členů rodiny možno přehlížet. Snaží se rodině nahrazovat čas, který podle ní v pubertálním období věnovala sobě. Chtěla by rodině vynahradit ty časy, kdy s ní byly konfliktní situace na „denním pořádku“. Pocítovala jak změny fyzické, tak především psychické.

Jako zatím nejdelší období života, které prožíval s uvědoměním si vlastního chování, bylo pro syna pubertální období. Prožíval spoustu zajímavých situací, na které rád vzpomíná, ať to bylo s kamarády či rodinou. Zažíval pocity neohrožení či nahromaděné energie, které potřeboval a chtěl přetvořit v nezapomenutelné zážitky. Toto období však pro něj znamenalo také mnoho změn, jako chování své sestry či vlastní přístup k rodičům, zejména k otci. Působilo na něj mnoho tlaků z okolního světa jako škola,

budoucnost, vrstevníci. A mnoho z těchto vlivů nechápal. Avšak díky těmto tlakům si mohl najít ve svých postojích právě ty názory, které jsou mu blízké, které ho formují jako člověka. Našel si hodnoty, které zastává. Rád se také věnoval svým zálibám a rozvíjel svůj talent. Zpětně nahlížel na období puberty jako na období nevyzrálosti své osobnosti, kdy měl pocit, že se v situacích choval jako neinteligentní jedinec. Tedy puberta bylo období, kdy se mu dotvářel názor na svět a kdy se učil odpovědnosti za své chování. Vzpomíná na pubertu s úsměvem, zejména při vzpomínce na svou naivitu v mnoha proběhlých situacích.

Otec si všiml změny chování dětí, ale neprožíval celé pubertální období s výrazným emočním vypětím. Děti ztrácely zájem o jeho přítomnost. Tento fakt bral přirozeně, jako kdyby si byl vědom, že je to přechodná fáze a že se tím jejich vztahy spíše upevní. Počítal s tím, že si syn i dcera prožijí období, kdy budou chtít být bez kontroly rodičů a zkoušet si své možnosti a nové zážitky. Do konfliktních situací vstupoval spíše nahodile podle akutnosti dané situace. Ve vzniklých situacích se angažoval podle emoční vypjatosti zúčastněných konfliktu. Na pubertu pohlíží jako na období přirozených změn chování svých dětí.

Emoční stránka matky se v pubertálním období projevovala silně. Všechny situace se snažila mít pod kontrolou, aby proběhlo vše v pořádku. Díky své práci, kde se každodenně setkává s pubertální mládeží, měla zkušenosti, které mohla vkládat do situací prožívaných s vlastními pubertálními dětmi. Více prožívala pubertální období dcery, kdy do řešení situací s ní vkládala mnoho ze své energie. Ve vztahu k synovi nemá pocit přemíry konfliktních situací a ani se nedomnívá, že by se u něho mohla puberta nějak silně projevat v jejich vztahu. A to z důvodu, že mezi matkou a synem dle ní nevládne rivalita jako ve vztahu s dcerou. Syn si dle ní spíše v období vzdoru potřebuje vyřešit vztahy s otcem. Je ráda, že se pubertální období uklidnilo a díky tomu může být i vztah s manželem méně zatěžován. A pokud by měla hodnotit své manželství z pohledu výchovného působení rodičů na děti, nemá dobrý pocit z jejich komunikace, ze které se vytrácela vzájemná podpora.

Pro celou rodinu bylo pubertální období sourozenců zátěžovým procesem především z hlediska vztahů. Toto období může poskytnout uvědomení si své osobnosti, a to zejména v oblasti chování v konfliktních situacích či zvládání zátěžových momentů. Každý člen rodiny tento proces prožíval odlišně. Můžeme říci, že mužská část rodiny se méně zapojovala do emočního jednání v konfliktních situacích než

ženská část. Tedy otec a syn se projevovali klidněji než matka a dcera, které pubertální období prožívaly více afektovaně.

Můžeme tedy dále shrnout, že puberta je zde nastíněna jako proces, při kterém dochází především ke změně chování jedince, což se nejvíce projevuje ve vzdorovitosti vůči autoritám, kdy si jedinec utváří skrze konflikt s autoritou své vlastní názory. Dochází k mnoha změnám i v oblasti vztahů, a to nejen v rodinném kruhu, ale i v širším okolí jedince.

Mohli jsme si všimnout i následujících charakteristik, které nám výzkum o období puberty nastínil. Dalo by se říci, že se prožívání puberty u dvou jedinců lišilo. A to především díky odlišnosti pohlaví respondentů, kdy u dívky byly projevy silnější než u chlapce. Dále se puberta odlišovala i v čase nástupu pubertálního období, kdy dívka nastoupila do procesu ve stejné době jako chlapec, i když jsou věkově rozdílní. To tedy znamená, že dívka nastoupila do puberty v mladším věku než chlapec. Konec pubertálního období bychom označili za obtížně určitelné; nebyl v našem výzkumu jednoznačně specifikován. Proč však bylo prožívání puberty u sourozenců odlišné, je respondenty vysvětlováno rozdílností jejich charakteru, tj. faktory, jako je charakter, rys osobnosti, temperament či povahové rysy, jsou podle respondentů příčiny odlišnosti pubertálních projevů.

Dále můžeme říci, že puberta je obdobím, kdy si dítě více uvědomuje svou osobnost, své chování, své názory, a to právě skrze změny, které se s ním dějí. Ve výzkumu byly zmíněny i změny tělesné, kterých si jedinec byl vědom. Puberta tedy může být i obdobím uvědomění si vlastního těla.

Na rodinné vztahy zajisté měla puberta sourozenců dopad. Na každého jedince odlišně a každý jedinec ji více či méně vnímal. Nebyl to ovšem dopad, který bychom mohli nazvat jako dopad negativní. Spíše naopak. I když se jistě velmi hovořilo o konfliktních situacích, rodina nepřišla o důvěru a její členové spolu nadále komunikují bez ráznějších problémů. Mohli bychom říci, možná trochu s nadsázkou, že z výzkumu vyplynulo to, že právě puberta se zasloužila o posílení vztahů rodiny, že byla obdobím posilujícím a naplňujícím vztahy, obdobím vedoucím k vyzrálosti komunikace. A také přispěla k uvědomění si toho, co pro členy rodiny znamená hodnota „rodiny“ jakožto zásadně důležité hodnoty v životě člověka.

Závěr

V závěru práce se pokusíme popsat vztah mezi výsledky výzkumu této diplomové práce a výsledky výzkumů jiných autorů. Budeme především čerpat z výzkumů Petra Macka, Lenky Lacinové a Zuzany Štefánkové, které jsou zpracovány v knize *Vztahy v dospívání* (Macek a Lacinová eds., 2006).

V diplomové práci kromě výzkumu najdeme také teoretickou část, která se zabývá především charakteristikou dospívání. Nejprve jsme vymezili pojem dospívání jakožto období mezi dětstvím a dospělostí a poté se věnujeme změnám tělesným, kognitivním, emočním a morálním. Dospívání dále vymezujeme na základě změny vnímání vztahů dospívajícího k sobě samému a vztahů s rodinou a vrstevnickou skupinou. V poslední kapitole jsme načrtli čtyři vývojově-psychologické teorie vztahující se k morálnímu, kognitivnímu a psychosexuálnímu vývoji a k vývoji identity jedince.

Chování dospívajícího v pubertálním období nám tvoří obraz jeho dosavadního vývoje. Z teoretické části vyplývá, že pokud je dosavadní vývoj jedince kladný, jeho projevy v pubertálním období nebudou výrazné. Bude pro něj snadnější splnit vývojové úkoly a převzít pozitivně roli dospělého.

Z dostupných výzkumů jsme se dozvěděli mnohé o celkové atmosféře rodiny, která prožívá pubertální období dětí. Výchovný přístup ze strany rodičů velmi ovlivňuje sebepojetí dospívajícího, například pokud je matka chladná, sebehodnocení dcery klesá a naopak. Výzkum výše uvedených autorů ukázal, že se celková atmosféra rodiny více zrcadlí v pocitech dívek oproti pocitům chlapců. Dívky se ukázaly jako empatičtější vůči negativním impulzům členů rodiny. Podepsalo se to na jejich nižším sebehodnocení, pokud zažívaly hádky, konflikty, pocity nezájmu a nedůvěry.

Z našeho vlastního výzkumu plyne, že dcera byla více vzdorovitá než syn a zažívala více konfliktů se členy rodiny. Naši respondenti si vzdorovitost dívky

vysvětlovali spíše jako povahový rys, ovšem nevyvrací to možnost, že vzdorovitost dcery byla odpovědí na celkovou atmosféru rodiny. Z dostupného výzkumu *Současné trendy při výzkumu interpersonálních vztahů* (tamtéž) ještě dále vyplynulo, že chlapci spíše reagovali na pozitivní momenty v rodině, což by s naším výzkumem také korespondovalo. Syn hodnotil období puberty jako pozitivní období. Avšak celkovou atmosféru rodiny žádný z respondentů nepopisoval jako nepříjemnou nebo negativní. Spíše popisovali konfliktní situace mezi několika členy rodiny či negativní chování jednoho člena rodiny, které však dlouhodobě neovlivnilo celkové klima rodiny.

Z dostupných výzkumů *Vztahů s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou* (tamtéž) dále plyne, že dospívající mnohem více hodnotí sebe samy v období puberty. Rozvoj formálních operací a abstraktní myšlení vede také dospívajícího ke vzájemnému srovnávání citových vazeb s druhými. Tyto příznaky se objevovaly u dcery, která se více srovnávala s ostatními v období puberty a kladla větší důraz na svůj vzhled. Z dostupných výzkumů dále plynulo, že se změnila povaha vztahů rodičů s adolescenty. Pře pár desetiletí měly tyto vztahy povahu více konfliktní. Nyní adolescence obvykle nepřináší nějaký radikální zvrát ve vztahu adolescenta a rodičů. Toto tvrzení lze k našemu výzkumu vztáhnout kladně. I když respondenti mluvili o konfliktních situacích, vzdoru či nesouhlasných názorech, když se zmiňovali o současné skutečnosti jejich vztahů, nemluvili o negativních následcích pubertálního období.

Poslední informace, kterou zmíníme z dostupných výzkumů, se týká toho, že dospívající zažívá silnou potřebu identifikace s některou skupinou, komunitou či subkulturou svých vrstevníků. Vrstevnické vztahy jsou schopny poskytovat více funkcí citové vazby, což je způsobeno kognitivními, sociálními a emocionálními vývojovými změnami. U obou sourozenců se nutnost kontaktu s vrstevníky také objevovala. Syn měl potřebu zažívat silné aktuální prožitky s kamarády a dcera hledala ve vrstevnických skupinách oporu v měnících se názorech na autority.

Nyní propojíme teoretickou část s částí výzkumnou. Začneme u tělesného vývoje dospívajícího. Oba respondenti v pubertě pocítili tělesnou změnu. Dcera propojila začátek svého pubertálního období s prvním menarcho nicméně syn o tělesném vývoji příliš nemluvil. Tento postoj je v literatuře popisován tak, že dívky více vnímají tělesné změny než chlapci, což s naším výzkumem koresponduje.

Z našeho výzkumu nám dále plyne, že puberta u dcery nastoupila věkově dříve než u syna, což je také v souladu s informací, že u dívek probíhá fyzický vývoj asi

o jeden až dva roky dříve než u chlapců. Na začátek období puberty se dá vztáhnout názor, že jde o čas zvýšené emoční lability a nálady mají spíše negativní zabarvení, emoce jsou labilní a nastává období krizí a pocitových zvrátů. Dívky častěji zažívají psychické obtíže v souvislosti s pubertálními změnami. Dcera své emoční stavy popisovala zvýšenou labilitou, konfliktností a vzdorovitostí. Zažívala stavy únavy, kdy neměla náladu komunikovat s nikým. U dcery se také objevovaly typické stavy sebehodnocení, které se projevovaly především ve změně stylu oblékání a srovnávání svého vzhledu s ostatními.

Období dospívání je také charakteristické citovým odpoutáním od rodičů a potřebou sblížit se citově s někým jiným. Vznikají pevnější vztahy s vrstevníky a dochází k prvnímu zamilování. Sourozenci měli potřebu trávit čas s vrstevníky, syn vyhledával především zábavu a zážitky. Dcera s vrstevníky sdílela svou potřebu „unikat“ od rodičovské kontroly. V pozdějším věku si dcera našla prvního partnera, který jí pomohl „zklidnit“ emoční vlivy vzdorovitosti a konfliktnosti.

Adolescenti mají nutkání své vlastní pocity analyzovat a uvažovat o nich. Věří, že jejich pocity jsou výjimečné a že takové nikdo jiný mít nemůže. Z výpovědí respondentů vyplývá, že konfliktní situace nastávaly právě kvůli odlišnosti názorů. Syn i dcera měli potřebu zastávat svůj vlastní názor, který považovali za ten nejlepší. Dokonce syn vypověděl, že i když věděl, že jeho názor není nejsprávnější, měl potřebu ho stejně prosazovat. Ve střední a pozdní adolescenci dospívající přijímá mravní hodnoty vlastní rodiny. Sourozenci nyní zpětně hodnotí své pubertální období jako názorově nevyzrálé a snaží se vynahrazovat rodičům své konfliktní nálady. Dalo by se tedy říci, že nyní akceptují názory svých rodičů a že dospěli k akceptování jejich hodnot. Vztah otce se synem se popisuje tak, že syn bedlivě pozoruje chování otce a napodobuje ho. Respondent také popisoval, že rád poslouchal historky svého otce a bral si od něho příklad chování.

Případovou studii nyní propojíme s načrtnutými teoriemi. Dospívající je především zatížen hledáním své vlastní identity, kdy bojuje proti ohrožujícím pocitům nejistoty ze své sociální role. Syn byl při nástupu na gymnázium velmi zatížen hledáním své role mezi spolužáky. Snažil se najít si své místo mezi novými vrstevníky. Bylo pro něj důležité, aby se spolužáky vycházel a aby ho pozitivně přijali mezi sebe. Poznamenal také, že v pubertálním období byl snadno ovlivnitelný okolím. Vnímá

potřebu najít si ve školním prostředí takové vrstevníky, se kterými bude moci sdílet své zájmy.

Dcera si více kladla otázky týkající se sebehodnocení. Hledala „svůj styl“ v oblékání a velmi se srovnávala s ostatními. Záleželo jí na názorech okolí. Oba sourozenci svou identitu také hledali prostřednictvím prosazování vlastních názorů v rodině. Měli potřebu uznání svých názorových postojů.

S. Freud v psychosexuálním vývoji jedince mimo jiné zmiňuje změnu vztahu a nutnost identifikace dítěte s rodičem stejného pohlaví, které popisuje matka ve svých výpovědích. Spory, které měla se svojí dcerou, přisuzovala přirozenému vývoji vztahu, kdy přes konflikty se jejich vztah upevnil. Se synem měla vztah vždy bez výrazných konfliktů, ale vztah syna a otce vnímala jeho více problémový. Ze synových výpovědí se tento dojem matky potvrdil. Syn měl potřebu otce vždy usměrňovat, jeho výchovné postoje neakceptoval a snažil se mu vnucovat své názory.

Proměny uvažování a zpracovávání informací se také objevovaly u obou sourozenců. Měli potřebu prosazovat svůj názor. Větší konfliktnost mezi členy rodiny byla tedy také způsobena proměnou uvažování syna a dcery. Oba respondenti poznamenali, že v období puberty se jim změnil i pohled na opačné pohlaví. U dcery se toto projevilo nejprve lpěním na svém vzhledu, poté si našla partnera, se kterým sdílí potřebu důvěrného vztahu. Syn se také zmínil o tom, že se začal více zajímat o opačné pohlaví. Sourozenci také v průběhu puberty začali uvažovat o budoucnosti, například začali oceňovat hodnotu studia ve vztahu k budoucí profesi.

Ve výzkumné části diplomové práce jsme pátrali po vlivu puberty na rodinu, což bychom mohli shrnout následovně:

Dcera v pubertálním období měla stavy vzdorovitosti, nechtěla komunikovat téměř s nikým a zejména ne se členy rodiny. Z mnoha kamarádů si vybrala pouze některé, se kterými chtěla nadále udržovat přátelský vztah. Sama sebe hodnotí v období puberty jako člověka konfliktního, drzého a velmi vzdorovitého, se kterým nebylo snadné vycházet.

Syn byl v pubertálním období klidným členem rodiny. Změna v chování se u něho objevovala především ve vztahu k otci. Začal mu mluvit do výchovy, napadal jeho názory a měl potřebu mu vnucovat názory své, které považoval za ty nejlepší.

Matka se v pubertálním období dětí projevovala velmi emočně. Snažila se mít vše pod kontrolou a usilovala o důvěrný vztah s členy rodiny. Snažila se děti uchránit

od možných negativních vlivů formou zákazů. Otec se snažil dětem dopřát volnost a neangažoval se příliš ve vypjatých situacích.

Pro celou rodinu bylo pubertální období více či méně zátěžovým procesem z hlediska vztahů. Na rodinné vztahy puberta sourozenců měla jistě vliv, ale nebyl to vliv negativní, spíše naopak. Členové rodiny mají nyní spíše vztahy pevnější a důvěrnější.

Literatura

- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk, 2000, 377 s. ISBN 80-7239-060-0.
- ERIKSON, H., E. a ŠIMEK, J. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2015, 147 s. ISBN 978-80-262-0786-3.
- ERIKSON, H., E. *Identität und Lebenszyklus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995. ISBN: 3-518-27616-6.
- FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1904–1905*. Přeložil Miloš KOPAL, přeložil Ota FRIEDMANN. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2000, 255 s. ISBN 80-86123-16-2.
- FÜRST, M. *Psychologie: včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*. V Olomouci: Votobia, 1997, 263 s. ISBN 80-7198-199-0.
- HEDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 4. vydání. Praha: Portál, 2011. 437 s. ISBN: 978-80-262-0982-9.
- HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN: 80-7178-154-1.
- HŘÍCHOVÁ, M., MIŇHOVÁ, J. a NOVOTNÁ, L. *Vývojová psychologie pro učitele*. 2. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2000, 82 s. ISBN 80-7082-626-6.
- KOHLBERG, L. a ALTHOF, W. *Die Psychologie der Moralentwicklung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995. ISBN 3-518-58176-7.
- KOHOUTEK, R. *Psychologie duševního vývoje*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008, 127 s. ISBN 978-80-7375-185-2.
- KOHOUTEK, R. *Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga*. © 2010[cit. dne 19. 3. 2017]. Dostupné na WWW: <<http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>>

- KRATOCHVÍL, M. *Jean Piaget – filosof a psycholog: uvedení do genetické epistemologie*. Praha: Triton. 2006. ISBN 80-7254-852-2.
- LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3., Praha: Grada, 1998, 343 s. ISBN 80-7169-195-X.
- MACEK, P. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.
- MACEK, P. a LACINOVÁ, L. (eds.) *Vztahy v dospívání*. Brno: Barister & Principal, 2006, 196 s. ISBN 80-7364-034-1.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: [obor v pohybu]*. Vyd. 5., Praha: Grada, 2007, 196 s. ISBN 978-80-247-1174-4.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled vývojové psychologie*. 2. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 175 s. ISBN 80-244-0629-2.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- VAŠUTOVÁ, M. a PANÁČEK, M. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013, 137 s. ISBN 978-80-7464-125-1.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázky rozhovorů

- Rozhovor č. 1
- Rozhovor č. 2

Příloha č. 2: Ukázka analýzy rozhovoru (scan)

Příloha 1: Ukázky rozhovorů

Rozhovor č. 1: P.S, muž, věk 45

Jak probíhala puberta tvých dětí?

U dcery probíhala bouřlivěji, u syna méně bouřlivě. A těžko říci, v kolika letech se do puberty dostaly. Ale u dcery to bylo zřejmě zřejmější. Projevy, jako jsou trucování, vzdorovitost a zájem o chlapce. Tipuji, že u ní nastaly tyto projevy již na základní škole, možná již na prvním stupni základní školy.

Situace, kdy sis všiml, že je dcera v pubertě?

(Přemýšlení). Začala mít svojí hlavu, odmouvala. Když jí člověk řekl, ať udělá něco určitým způsobem, ona to udělala vždy po svém. A to i za předpokladu, že věděla, že je to tak špatně. Jejím záměrem bylo, aby to vždy bylo po jejím. Dále se jí posunul obzor jejího zájmu - více se zaměřovala na kluky a tak.

A jak probíhala puberta u syna?

U syna si myslím, že puberta byla úplně jiná a nevím, jestli ještě není *(smích)*. Nevím, jak se dá zjistit, jestli u něho puberta skončila, nebo kdy začala. U něho opravdu neumím charakterizovat situace, či období, kdy to začalo a kdy skončilo. Nevím, on je klidnější, takový „klid“as“. Nedokážu říci, čím mu začala, jestli vůbec projevy chování mohou pokládat za pubertální.

Vnímal jsi nějaký vývoj průběhu puberty?

Ano určitě jsem si všiml změn. Jde také o to, co já považuji za pubertu, zda jí umím správně identifikovat. Ale asi to vnímám tak, že začala mít „svojí hlavu“. Začala si dělat věci po svém. Začala, více řešit oblečení. Více odmouvání, chtěla si o věcech rozhodovat spíše sama - dělat si je po svém. A právě takovéto chování pokračuje dál, takže si myslím, že u holky ještě puberta neskončila. Nebo je to na celý život *(úsměv)*.

Jak jsi prožíval jejich pubertu?

Nevím, já jsem to asi moc neprožíval, protože hlavní řídicí orgán je tady manželka. Takže spíš jsem měl takový pocit, že se děti změnily. Například již ode mne nevyžadovaly tolik pozornosti a dále projev vzdorovitosti od nich. Už začínají, vyjadřovat svůj vzdor a začínají se vzdalovat. U dcery mám pocit, že více než rodinu, poté potřebovala kluka a v tomto posunu, bych právě viděl tu pubertu. Že na žebříčku jejich zájmů jsem již na druhém místě. U Syna opravdu opět nevím, mě nepřijde, že by se nějak změnil. Je to takový introvert a neumím u něj být specifitější.

U syna sis tedy nevšiml pubertálního chování?

Ale tak samozřejmě, změnil se mu zájem, od nějaké změny chápání her až po to, že začal měnit reakce na určité situace. Nepozoroval jsem u něho veliký skok v chování, ale má také svojí hlavu a občas se s námi pohádal kvůli zbytečným. Musí mít za každou cenu pravdu. Je těžké mu některé věci vysvětlit, protože on má na to svůj názor a musí mít pravdu. Takže u něj bych bral toto jako pubertální projevy.

Jak s odstupem času vidíš pubertu dětí?

Mám pocit, že jsme pořád v průběhu (*smích*).

Jak jste prožívali pubertu dětí jako manželé?

(*povzdech, přemýšlení*). Nejsem si jist, jestli má puberta na průběh manželství nějaký vliv. Nejspíše pouze takový, že máme s manželkou odlišný názor na řešení situací. Já jsem spíše pro volnější výchovu v tom, že se mají nechat děti, aby se poučily samy, ale manželka, ta spíše potřebuje mít nad vším kontrolu a musí o všem vědět. Takže v řešení těchto situací se názorově neshodujeme a právě to mělo vliv na náš vztah. Ona mi vyčetla, že nestojím na její straně, ale já si myslím, že její postoj je špatný. Takže poté my se střetáváme právě v názorech na to, jak řešit chování našich dětí.

Konkrétní situace řešení takovéto situace?

Ano názory jsme měli určitě jiné. Myslím si, že je to tím, že to vidím z mužské strany. Když chtěl syn někam vyrazit, já řekl, ať jde a ať se vrátí, kdy bude chtít. Ale manželka měla jiný názor, chtěla pro syna dojet a mít nad ním kontrolu. Načež já zastávám názor: *né, je to kluk, tak proč bychom pro něj měli jezdit*. Takovéto situace jsou časté. Vyžadují, aby se kluk více staral sám o sebe. Beru, za znak puberty to, že chce syn vyrazit mezi své vrstevníky, již nechce sedět doma. Je to tak, ať vyrazí, ale musí se

umět o sebe postarat, nesmí se dostat do nějakého problému. Ale manželka ta právě nechce, ta pro něj chce jezdit a chce, abychom se o něj starali my. To je náš klasický střet zájmů a názorů. Holka ta je v tom taková, že si našla chlapce a jsou spolu dlouhou dobu. Takže spolu tráví čas a tam ten problém není. Je to tedy tak, že se s manželkou neshodneme na tom, jak moc se mají o sebe děti starat.

Jak prožívali pubertu Tvoje děti jako sourozenci?

V jejich vztahu stoprocentně puberta pokračuje, jsou na sebe opravdu jak „pes a kočka“ (úsměv). Především holka na kluka. A to se zhoršilo v určitém věku, ale nevzpomenu si kdy přesně, protože už to trvá opravdu dlouho. Nevím, přijde mi, že místo toho, aby spolupracovali, třeba by se podle mě měli semknout spolu proti rodičům a pomoci si, tak jsou jeden proti druhému. Nespolupracují spolu, nepomáhají si. Přitom by to bylo pro ně výhodnější.

Vzpomínáš si ještě na něco, co bys mi k tomuto tématu chtěl dodat?

No nevím, je to těžké určit si opravdu to období, které bych označil za pubertu. U holky je to ještě to její oblékání. Když jí poradíme, že jí nějaké oblečení sluší, tak si ho kvůli tomu nevezme. Musí si to koupit ona sama a vybrat, aby dobře bylo. U kluka to s tím oblečením takové není. Takže určitě kluk a holka jsou úplně jiný.

Děkuji Ti za tvůj čas věnovaný tomuto rozhovoru.

Rozhovor č. 2: J.S., žena, věk 45

Jak probíhala puberta tvých dětí?

(Odmlčení) U syna bezproblémová, spíš taková veselá. Byl i pozitivně naladěný. S dcerou komplikovaná. Příčinou je, že je ve znamení Iva, takže je dost dominantní. Myslím si, že u ní to teda opravdu hodně zaskřípalo. Že byly dny, kdy jsme kolem sebe chodily potichu a jedna druhé jsme se omlouvaly podle situace.

Kdy sis začínala všímat, že je dcera nebo syn v pubertě?

Oni nastoupili oba dva stejně. A řekla bych, že dcera mohla být tak v osmém ročníku tedy spíš v sedmém. A syn, ten byl v *(dlouhá pomlka)* tercii asi tak.

A vnímala si nějaký vývoj průběhu puberty?

Určitě ze začátku u dcery opravdu velký vzdor a postupem času, jakoby ta intenzita toho vzdoru nebyla třeba dennodenní, ale objevovaly se spíš takové sinusoidy. Nyní je v klidu. Možná její uklidnění je díky tomu, že si našla partnera. Občas ještě výlevy pubertální má, ale už je klidnější a jsou již na ústupu.

U syna bych řekla, že to šlo prostě po lajně, krásně pořád stejný. Pak byl jeden výkyv za čtvrt roku. Například, že se začal hodně prosazovat proti rodině, ale pak si sám uvědomil, že to není ideální způsob chování a zase byl vnímavější. Je určitě více empatictější než dcera.

Konkrétní situace, kdy jsi poznala, že je dcera v pubertě?

(Přemýšlení). U dcery to bylo například, když si chtěla prosadit, že půjde za kamarádkou přespat na sídliště. Jelikož je to daleko od místa našeho bydliště, nevěděla jsem přesně, co je to za rodinu. Když jsem jí tento požadavek direktivně z pozice rodiče zakázala, její reakce byla velmi impulzivní. Odmlouvala a vytahovala věci dávno minulé tedy křivdy, které si pamatovala. Poté, co slyšela, co všechno se u té kamarádky dělo, pochopila. Kamarádka si do bytu pozvala polovinu třídy, byl tam alkohol, rozbitý nábytek. Snažila se o tom hodně přemýšlet a uvědomila si, proč jsem jí tam nepustila. Byl to ale hodně silný moment. A poté velice silné výlevy kvůli oblékání. Do oblékání se jí již snažím nemluvit, nechávám to na ní.

Konkrétněji jaký problém s oblečením?

Začala vyžadovat v devátém ročníku značkové oblečení. A mě přišlo naprosto zbytečné kupovat jí tričko stejné kvality, stejné barvy a stejného střihu za více peněz, jen kvůli

značce. To jsem těžko prosazovala, že s tím nesouhlasím. Občas jsem jí povolila, aby si koupila nějaké značkové oblečení, ale pouze tak, jak nám rodinný rozpočet vystačil.

Konkrétní situace, kdy jsi poznala, že syn je v pubertě?

(Pomlka, přemýšlení). Vůbec ne, to bylo tak zvláště v klidu, že si neumím vůbec vybavit, kdy by se jeho chování změnilo. Nezažila jsem, že by byl ošklivý nebo se před někým předváděl či vytahoval. U něho to bylo mnohem klidnější.

Jak jsi pubertu dětí prožívala?

Jako slon v porcelánu jsem si někdy připadala. Bylo to těžký. Bylo to těžké vztahově. Třeba s dcerou hodně zatížený vztah, ale myslím si, že se to teď uklidnilo. *(Pauza).* Také záleželo na tom, jak jsem přišla unavená z práce, kde také řeším pubertální děti. Takže nastaly situace nepříjemné, za které jsem mohla já, například hádka a podobně, protože jsem byla vyčerpaná. Ale myslím si, že jsme to s dcerou zvládly, někdy se omluvila ona, podruhé já. Měly jsme to spolu dobře nastavené. Někdy i se synem, že třeba jsem měla úplně jiný názor na studium, než měl on, takže z toho pramenily časté konflikty, ale nyní už bych řekla, že je to za námi.

Takže vztahové problémy jste si mezi sebou vždy nějak vyřešily?

Nebylo to tak, že bychom kolem sebe chodili týden a nemluvili to ne. Syn to vůbec. S ním jakmile došlo k výměně názorů, řešil to okamžitě. I já jsem s ním konflikty řešila okamžitě. Jsme si blíž, jsme k sobě více otevřenější, možná je to oidipovským komplexem. Ale u dcery trvalo vyřešení konfliktu déle. Den možná dva. Více jsme k vyřešení nepotřebovaly.

Jak s odstupem času vidíš pubertu dětí?

(Přemýšlení). Nyní bych spoustu věcí řešila jinak. Nechala bych je více v klidu. Asi bych úplně nešla do konfliktu. Snažili se prosadit své názory, ale já díky své životní zkušenosti vím, že by to dopadlo špatně a snažila jsem se jim tyto zkušenosti předat. Ale oni to nevnímali, tedy především dcera. Vůbec to nefungovalo. V současné době si myslím, že jsme to všichni zvládli v klidu. Nebo třeba na to oni budou mít jiný pohled.

Jak jste prožívali pubertu svých dětí jako manželé?

Hodně špatně, podle mého názoru jsem neměla u manžela zastání. Já jsem z rodiny kde, co se řeklo, to platilo. I když mé rodiče neměli v určitých situacích pravdu, s odstupem času to i oni vidí jinak, ale v té situaci přes jejich slovo *nejel vlak*. Kdežto u nás, já jsem

jela tu samou výchovu, protože já si myslím, že mě rodiče připravili do života dobře. Kdežto manžel, ten pojal svou výchovu velmi volným stylem. Nastavil si s dětmi kamarádský vztah, ale ten u dcery nebyl efektivní. Takže díky situacím, které jsme museli řešit s dcerou, jsme se nepohodli jako manželé. Bylo to velmi vztahově složitý, opravdu velmi.

Konkrétně situace jak jste řešili jako manželé?

Například u dcery jsme nevěděli, zda se dostala na gympl. Její všichni spolužáci, již byli přijatí a ona ještě přijatá nebyla. Na gymnáziích již otevírali třetí přijímací kola. Toto se odehrávalo až do půlky května. Takže jsme prožívali velmi stresovou situaci, především dcera. A 30. dubna na oslavu chtěla za spolužáky opět na sídliště. Já jí řekla, že se mi to nelíbí, že půjde raději s námi. Ale ona, neudělala to poprvé, zavolala ještě manželovi, který jí to dovolil. Tohle byla jedna ze situací, kdy jsem říkala manželovi, proč to dělá, proč se dcery nezeptá, jestli jsem jí k tomu už řekla svůj. A on říkal, že ho to nenapadlo. Chtěla jsem tedy po něm pro příště, abychom se mezi sebou nejprve domluvili a poté teprve řekli naše rozhodnutí dceři. Tato situace, kdy tam tedy dcera šla na základě manželova rozhodnutí, nedopadla dobře. Dcera se vrátila domů opilá a já byla ta, která se o ni musela celou noc starat. Přitom, kdyby poslechla mě, nemuselo se jí to stát. Tuto situaci jsem po čase rozdýchala. Jinak konfliktní situace řešíme s dětmi hodně rychle, ten kdo uzná, že konflikt zavínil, se jde ihned druhé straně omluvit. Jenomže s manželem to takhle nefunguje, manžel se neumí neomlout. A je v těchto situacích málo energický. Myslím si, že pro náš vztah, to bylo velmi složité období.

Jak prožívali pubertu Vaše děti jako sourozenci?

Strašně špatně. Syn byl empatický, když dcera přišla, všechno jí dal, všechno jí půjčil, ale dcera, ta má bariéru. Syn když k ní přijde, tak ona ho vyhodí. Jejich vztah z pohledu dcery mezi nimi vůbec nefunguje. Když je nějaký čas sama někde, třeba teď byla na brigádě, tak byla na bratra hodná, a vydrželo jí to asi týden. Jakmile si zajede zase ten stereotyp, tak je na něj ošklivá. Ale jako asi takhle, řekla bych, že se mají rádi, že kdyby k něčemu došlo, že jeden na druhého se spolehnout může, hlavně teda ona se o něho může opřít. Pokud by se něco stalo, tak si pomůžou. Je to takové zvláštní z pohledu dcery, tomu já úplně nerozumím. Možná je to třeba tím, jak je syn starší, tak jí radil, co má a co ne. A možná to zakořenilo mezi nimi to, že i když on s ní chce mluvit, tak ona se už předem *staví na zadní*. Nevím, to si musí vyřešit oni, já se snažím jen velké konflikty řešit. Ale myslím si, že úplně jinak by to fungovalo, kdyby byli stejného

pohlaví, že ta vstřícnost by tam byla úplně jiná. Ale takhle, já nevím, jak to popsat. Ona je taková strašně dominantní a on se snaží to všechno spíš rovnat a pomáhat. Jo třeba, když je doma práce, tak jde kluk. Zavolám „vyklid'te myčku“, holka si vymyslí tisíc důvodů, a syn než aby došlo ke konfliktu, tak to jde raději udělat sám. Dcera se ho snaží hodně moc ovlivňovat, ale zdá se mi, že velmi negativně.

Vzpomínáš si ještě na něco, co bys chtěla k tomuto tématu dodat?

(Přemýšlení). Zatím si nic moc už nenapadá, to nejdůležitější jsem si asi vybavila.

Děkuji Ti za tvůj čas, který jsi věnovala tomuto rozhovoru.

Jak probíhala puberta tvých dětí?

U dcery probíhala bouřlivěji, u syna méně bouřlivě. A těžko říci, v kolika letech se do puberty dostaly. Ale u dcery to bylo zřejmě zřejmější. Projevy jako jsou trucování, vzdorovitost a zájem o chlapce. Typují, že u ní nastaly tyto projevy již na základní škole, možná již na prvním stupni základní školy.

Situace, kdy sis všiml, že je dcera v pubertě?

(Přemýšlení). Začala mít svojí hlavu, odmouvala. Když jí člověk řekl, ať udělá něco určitým způsobem, ona to udělala vždy po svém. A to i za předpokladu, že věděla, že je to tak špatně. Jejím záměrem bylo, aby to vždy bylo po jejím. Dále se jí posunul obzor jejího zájmu - více se zaměřovala na kluky a tak.

A jak probíhala puberta u syna?

U Petra si myslím, že puberta byla úplně jiná a nevím, jestli ještě není (smích). Nevím, jak se dá zjistit, jestli u něho puberta skončila, nebo kdy začala. U něho opravdu neumím charakterizovat situace, či období, kdy to začalo a kdy skončilo. Nevím, on je klidnější, takový „klid“as“. Nedokážu říci, čím mu začala, jestli vůbec projevy chování mohou pokládat za pubertální.

Vnímal jsi nějaký vývoj průběhu puberty?

Ano určitě jsem si všiml změn. Jde také o to, co já považuji za pubertu, zda jí umím správně identifikovat. Ale asi to vnímám tak, že začala mít „svojí hlavu“. Začala si dělat věci po svém. Začala, více řešit oblečení. Více odmouvala, chtěla si o věcech rozhodovat spíše sama - dělat si je po svém. A právě takového chování pokračuje dál, takže si myslím, že u holky ještě puberta neskončila a nebo je to na celý život (úsměv).

Jak jsi prožíval jejich pubertu?

Nevím, já jsem to asi moc neprožíval, protože hlavní řídicí orgán je tady manželka. Takže spíš jsem měl takový pocit, že se děti změnily. Například již ode mne nevyžadovaly tolik pozornosti a dále projev vzdorovitosti od nich. Už začínají, vyjadřovat svůj vzdor a začínají se vzdalovat. U dcery mám pocit, že více než rodinu, poté potřebovala kluka a v tomto posunu, bych právě viděl tu pubertu. Že na žebříčku jejich zájmů jsem již na druhém místě. U Petra opravdu opět nevím, mě nepřijde, že by se nějak změnil. Je to takový introvert a neumím u něj být specifitější.

U syna sis tedy nevšiml pubertálního chování?

Ale tak samozřejmě, změnily se mu zájmy, od nějaké změny chápání her až po to, že začal měnit reakce na určité situace. Nepozoroval jsem u něho veliký skok v chování, ale má také svojí hlavu a

jsme museli řešit s dcerou, jsme se nepohodli jako manželé. Bylo to velmi vztahově složité, opravdu velmi.

Konkrétně situace jak jste řešili jako manželé?

Například u dcery jsem nevěděli, zda se dostala na gympl. Její všichni spolužáci, již byli přijatí a ona ještě přijatá nebyla. Na gymnáziích již otevřeli třetí přijímací kola. Toto se odehrávalo až do půlky května. Takže jsme prožívali velmi stresovou situaci, především dcera. A 30. dubna na slavení čarodějnic chtěla za spolužákama opět na sídliště. Já jí řekla, že se mi to nelíbí, že půjde raději s námi. Ale ona, neudělala to poprvé, zavolala ještě manželovi, který jí to dovolil. Tohle byla jedna ze situací, kdy jsem říkala manželovi, proč to dělá, proč se dcery nezeptá, jestli jsem jí k tomu už řekla svý. A on říkal, že ho to nenapadlo. Chtěla jsem tedy po něm pro příště, aby jsme se nejprve domluvili mezi sebou a poté teprve řekli naše rozhodnutí dceři. Tato situace, kdy tam tedy dcera šla na základě manželova rozhodnutí, nedopadla dobře. Dcera se vrátila domů opilá a já byla ta, která se o ní musela celou noc starat. Přitom, kdyby poslechla mě nemuselo se jí to stát. Tuto situaci jsem po čase rozdýchala. Jinak konfliktní situace řešíme s dětma hodně rychle, ten kdo uzná, že konflikt zavinil, se jde ihned druhé straně omluvit. Jenomže s manželem to takhle nefunguje, manžel se neumí neomloutvat. A je v těchto situacích málo energický. Myslím si, že pro náš vztah, to bylo velmi složité období.

Jak prožívali pubertu Vaše děti jako sourozenci?

Strašně špatně. Peťa byl empatický, když Kačka přišla, všechno jí dal všechno jí půjčil, ale Káťa, ta má bariéru. Syn když k ní přijde, tak ona ho vyhodí. Jejich vztah z pohledu dcery mezi nimi vůbec nefunguje. Když je nějaký čas sama někde, třeba teď byla na brigádě, tak byla na bráchu hodná, a vydrželo jí to asi týden. Jakmile si zajede zase ten stereotyp, tak je na něj ošklivá. Ale jako asi takhle, řekla bych, že se mají rádi, že kdyby k něčemu došlo, že jeden na druhého se spolehnout může, hlavně teda ona se o něho může opřít. Pokud by se něco stalo, tak si pomůžou. Je to takové zvláštní z pohledu dcery, tomu já úplně nerozumím. Možná je to třeba tím, jak je Pěťa starší, tak jí radil, co má a co ne. A možná to zakořenilo mezi nimi to, že i když on s ní chce mluvit, tak ona se už předem staví na zadní. Nevím, to si musí vyřešit oni, já se snažím jen velké konflikty nějak řešit. Ale myslím si, že úplně jinak by to fungovalo, kdyby byli stejného pohlaví, že ta vstřícnost by tam byla úplně jiná. Ale takhle, já nevím, jak to popsat. Ona je taková strašně dominantní a on se snaží to všechno spíš rovnat a pomáhat. Jo třeba, když je doma práce, tak jde kluk. Zavolám je vyklidíte myčku, holka si vymyslí tisíc důvodů, a Petr než aby došlo ke konfliktu, tak to jde raději udělat sám. Káťa se ho snaží hodně moc ovlivňovat, ale zdá se mi, že velmi negativně.

Abstrakt

LUKÁČOVÁ, R. *Puberta v rodině*. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Petr Bauman.

Klíčová slova: Dospívající, adolescent, dospívání, adolescence, puberta, pubescence, rodina, vztahy v rodině, vliv puberty na rodinu, psychologické a sociální charakteristiky dospívajících, kvalitativní výzkum, případová studie.

Práce představuje období dospívání jedince. Řeší vymezení pojmu dospívání. Popisuje změny jedince v oblasti fyzické, psychické i sociální. Dále zahrnuje vzniklé vývojově-psychologické teorie týkající se tohoto období. Výzkum se zaměřuje na příběhy rodiny, která prožívá pubertu dětí. Zkoumá vliv tohoto fenoménu na vybranou rodinu. Ptá se po tom, jaké projevy jsou pro pubertu charakteristické a jak ovlivnila puberta vztahy mezi členy rodiny a vztahy se sociálním okolím.

Abstract

LUKÁČOVÁ, R. *Puberty in the Family*.

Keywords: teenager, adolescent, adolescence, puberty, pubescence, family, family relationships, influence of puberty on family, psychological and social characteristics of adolescents, individual changes in puberty, qualitative research, case study.

The thesis focuses on the period of individual adolescence. It presents definitions of adolescence as well as describes physical, psychical, and social changes relevant to the period. It also includes developmental and psychological theories concerning this period. The case study is focused on a family which experienced the puberty of their children. It examines the period within the context of family relationships. It then asks what puberty symptoms are characteristic and how puberty affected relationships among family members and relationships with the social environment.